

KARLOVA UNIVERZITA V PRAZE

Pedagogická fakulta

katedra primární pedagogiky

KLIMA TŘÍDY

CLASS CLIMATE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Helena Hejlová, PhD.

Autor diplomové práce: Martina Svobodová

Studijní obor: učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Forma studia: - kombinovaná

Diplomová práce dokončena: květen 2014

Prohlášení o samostatném vypracování diplomové práce

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Klima třídy vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne .....

Podpis: .....

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce PhDr.Heleně Hejlové, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Anotace

Cílem diplomové práce je analyzovat kritéria kvality klimatu ve školní třídě, pojednat roli učitele na 1. stupni jako spolutvůrce klimatu, požadavky na něj a požadované profesní kompetence. Analyzovat podmínky pro tvorbu klimatu na straně žáků - zejména vývojovou podmíněnost a podmíněnost vznikající v závislosti na složení třídy. Za využití metod pedagogického výzkumu a pedagogicko-psychologické diagnostiky pozorování popsat problematiku nově sestavených tříd z hlediska utváření vztahů mezi žáky při výuce i mimo ni.

Klíčová slova: primární škola, klima školní třídy, diagnostika třídního klimatu, péče o třídní klima, nově sestavená třída

Annotation

The aim of this diploma thesis is to analyze the criteria of the school class climate quality, to deal with the role of the primary school teacher as a co-creator of the climate, with the requirements that are laid on the teacher and the required professional competences. The thesis also deals with analysis of the conditions that create the school climate from the pupils' point of view – especially the development compliance that originates from the dependence on the class composition. Another aim of the thesis is to describe issue of newly-made classes on the grounds of created relationships between the pupils both during and outside the lessons. The methods of educational survey and educational-psychological diagnosis were used.

Key words: primary school, class climate, class climate diagnostics, class climate care, newly created class

OBSAH

Úvod.....	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1 Klima školní třídy.....	12
1. 1. Typy klimatu.....	15
1. 2. Klima a jeho komponenty	18
2 Učitel	19
2.1 Osobnost učitele	19
2.2 Schopnosti učitele	20
2.3 Učitelské dovednosti a strategie vedení třídy.....	21
2.4 Klíčové kompetence učitele	24
2.5 Motivace a komunikace učitele.....	25
2.6 Vztahy utvářející klima třídy	26
2.6.1 Vztah učitel a žák.....	26
2.6.2 Vztah učitel a třída	27
2.6.3 Vztah učitel, žák, rodič	27
2.7 Strategie učitele pro předcházení nežádoucímu chování	28
3 Školní třída a její žáci	29
3.1 Spolužák.....	30
4 Vývojová podmíněnost sociálních vztahů a vztahů k autoritě.	30
4.1 Nástup do školy, školní zralost a sociální připravenost	31
4.2 Raný školní věk.....	32
4.3 Vývoj sociálních vztahů ve třídě.....	33
4.4 Střední školní věk.....	33
4.5 Dynamika vztahů ve vrstevnických skupinách	34
5 Nově vzniklá třída	36

6	Přístupy ke studiu klimatu třídy	38
6.1	Možnosti využití získaných výsledků	38
6.2	Metody měření klimatu	38
6.2.1	Pozorování	39
6.2.2	Rozhovor.....	39
6.2.3	Dotazníky a posuzovací škály.....	39
7	Shrnutí teoretické části	41
8	Výzkumný úkol	43
8.1	Metodologický přístup	43
8.2	Charakteristika školy.....	43
8.3	Charakteristika třídy.....	44
9	Metody sběru dat první fáze šetření	45
9.1	Vyhodnocení rodičovského dotazníku.....	46
9.2	Vyhodnocení učitelského dotazníku	47
9.3	Vyhodnocení žakovského dotazníku.....	47
9.4	Celkové shrnutí dotazníkového šetření z května 2013.....	48
10	Cílený program Chci zůstat ve škole	48
10.1	Charakteristika programu „ Chci zůstat ve škole“	49
10.2	Použité metody a hypotézy druhé fáze šetření	51
10.3	Program se skupinou 5. A ve školním roce 2013/2014	52
10.3.1	Pozorování skupinového programu	53
10.3.2	Záznamy pozorování skupinového programu.....	53
11	Závěrečné vyhodnocení akčního výzkumu standardizovaným dotazníkem MCI třetí fáze	73
11.1	Dotazník MCI Naše třída	73
11.2	Zadávání dotazníku a vyhodnocení.....	74

11.3	Výsledky výzkumu.....	76
12	Doporučení pro 5. A – jako model smíšené třídy hokejistů a hudebníků.....	80
13	Rozhovor s expertem	80
14	Doplňující výzkum	81
14.1	Výsledky dotazníku MCI třída 4. A.....	82
14.2	Výsledky dotazníku MCI třída 4. B	82
14.3	Vyhodnocení doplňujícího výzkumu	82
15	Rozhovor s učiteli téže školy	83
16	Závěr	84
	Resumé.....	85

Úvod

Téměř všechny vzdělávací aktivity žáků se odehrávají ve školní třídě. Při každodenním setkávání žáků i učitelů, které je dlouhodobé, vzniká vzájemný vztah, jev, pro nějž je vhodný termín klima.

Když vzpomínáme na školní léta, vybaví se nám většinou pocity, které jsme prožívali v prostředí základní školy. Pocity někdy pozitivní, někdy negativní, jindy se vzájemně prolínající. Uvažujeme, zda jsme chodili do školy rádi, zda k nám byli učitelé hodní a spravedliví, zda jsme měli ve třídě kamarády.

Každého z nás ovlivňuje prostředí a podmínky, ve kterých vyrůstáme, bydlíme, žijeme, pracujeme, ale také studujeme a vzděláváme se. Zahrnuje mnoho faktorů, které mají vliv na náš život a jeho kvalitu. Stejně tak i školní prostředí a klima v něm má vliv na kvalitu nejenom školského života a času stráveném v tomto prostředí.

Škola je součástí života každého dítěte. Děti v ní tráví významnou část dne, jsou ovlivněny prostředím školy, jejím zázemím, atmosférou, která v jejich třídě panuje, a zejména lidmi, kteří se v ní nacházejí.

Při nástupu do základní školy je tou první postavou učitel a postupem času také spolužáci. Vztahy s učiteli a spolužáky dítě ovlivňují a formují a utvářejí klima konkrétní třídy. Je proto důležité, jakým způsobem je klima třídy utvářeno a jak do něj jednotliví aktéři zasahují.

Velice záleží na přístupu třídního učitele, který na prvním stupni základní školy vyučuje většinu předmětů a tráví s třídou téměř celý den.

Pracovala jsem 20 let v základní škole při nemocnici. Učila jsem hospitalizované děti, které v běžném životě navštěvovaly 1. stupeň různých základních škol a byly po zdravotní stránce schopny účastnit se výuky. Představovala jsem pro ně člověka, který jim nezpůsobuje bolest, hraje si s nimi a učí, procvičuje, aby nezameškaly učivo své

kmenové třídy. Byla to převážně práce individuální. Malé, nově vzniklé skupiny dětí se proměňovaly v závislosti na délce hospitalizace, nemohu tedy hovořit o tom, že jsem byla tvůrcem klimatu třídy, pouze jsem spoluvytvářela společně s dětmi přátelský vztah, který však byl krátkodobý.

V současné době pracuji čtvrtým rokem na základní škole, v níž povinnou školní docházku žáci plní ve třídách zaměřených na hudební výchovu, výtvarnou výchovu, lední hokej, ale také ve třídách všeobecných.

Třída, s níž nyní pracuji, je nově vytvořená. Je složena ze dvou specializací – rozšířenou výukou hudební výchovy a rozšířenou výukou tělesné výchovy- hokej. Kolektiv velmi specifický, neboť se v ní potkávají dva odlišné typy dětí – živější, aktivnější, výbušnější hokejisté a klidnější, tvárnější, mírnější hudebníci.

Vytvořit tu vhodné klima třídy v závislosti na jejich profesním zaměření není opravdu jednoduché.

V teoretické části jsem se pokusila o vymezení základních pojmů vztahujících se ke klimatu třídy a stručně pojednat o komponentech, které udržují a utvářejí klima ve školní třídě, působí na něj a ovlivňují je.

V praktické části jsem se pokusila o analýzu klimatu ve své třídě a stejně vzniklých tříd prvního stupně této základní školy a přijmout nebo zamítnout stanovené výzkumné hypotézy.

Cílem mé diplomové práce tedy bude aplikovat teoretické poznatky o tvorbě školního klimatu v reálném školním prostředí, zjistit jaké zvolit strategie a postupy, kterými by se měl učitel řídit, aby spoluutvářel pozitivní klima nově vzniklé třídy. Zjistit, co v nově vytvořených třídách funguje a na co se zaměřit a poté upravit směrem ke zlepšení a zkvalitnění třídního klimatu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Klima školní třídy

Obecně by se dalo klima třídy definovat jako převládající relativně stabilní emoční naladění ve skupině nebo kolektivu, ve které se spojují nálady lidí, jejich duševní prožívání, vztah jednoho k druhému, k práci, k obklopujícím událostem.

Výklad pojmu lze najít v pedagogickém slovníku: „*jako sociálně psychologickou proměnnou, představující delší sociálně emoční naladění, postoje a vztahy, odpovědi žáků na dění ve třídě (včetně pedagogického působení učitelů)*“ (Průcha, Walterová, Mareš (2009, str. 125)

J. Mareš (1995, str. 142) popisuje klima třídy jako: „*pedagogickou interakci, která není jen vzájemným působením učitele a žáka, učitele a žáků či žáků mezi sebou, ale že je také klíčem, který nám otevírá cestu k hlubšímu poznání jejich vzájemných vztahů, společné činnosti, způsobu komunikování i společným výsledkům.*“

Někteří autoři (Kyriacou, 1996, str. 90) vnímají klima třídy jako jednotný celek, navíc zahrnující i materiální podmínky učebny, jako je uspořádání lavic, vybavení třídy apod.

Klima školní třídy je také oblastí zájmu pedagogické psychologie, která jej vymezuje jako ustálené postupy vnímání, prožívání, hodnocení a reagování všech aktérů v rámci třídy (žák, učitel, rodič, prostředí) na to, co se ve třídě odehrává, nebo se má odehrát.(Čáp, Mareš, 2001, str. 566)

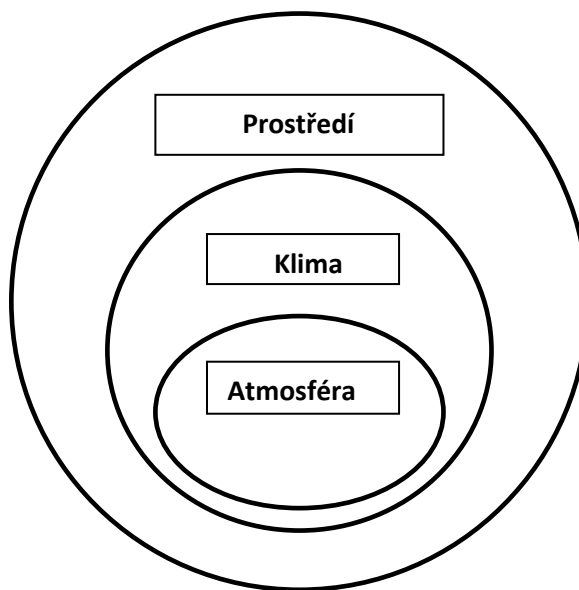
Průcha (2002, str. 66) nabízí schéma, kde také rozlišuje fyzikální faktory, jako je osvětlení, prostorové dispozice, konstrukce nábytku, barvy stěn aj., a také psychosociální faktory, které dělí na stabilní, což jsou trvalejší sociální vztahy mezi účastníky edukačních procesů, čili klima třídy, a proměnlivé, tedy krátkodobé stavy interakce mezi účastníky edukačních procesů, což je atmosféra ve třídě.

Podle Laška se jedná: „*o emočně vypjatější a variabilnější situace, ve kterých širší klima může a nemusí působit (např. celoroční klima třídy, charakterizované kooperací, nemusí při individuálním zkoušení na žáky působit a naopak jejich individuální výkony*

mohou být motivovány spíše soutěživostí). Atmosféra je podle něj měnlivá a její působení je silně prožíváno.“ (2001, str. 40)

Přehledné naznačení vazeb mezi výše uváděnými třemi pojmy předkládá Lašek (2001, str. 41)

Graf č. 1

Klima třídy je ovlivněno širšími sociálními jevy - klimatem školy a klimatem učitelského sboru. Termín prostředí třídy má tedy široký rozsah. Zahrnuje aspekty sociálně-psychologické, ale také architektonické, hygienické. Označení atmosféra má naopak poměrně úzký rozsah. Atmosféra třídy je jev krátkodobý, podmíněný situací, mění se během jednoho vyučovacího dne nebo dokonce jedné vyučovací hodiny. Klima třídy se mění tak, jak se mění v průběhu času jeho tvůrci, tedy bezprostředně žáci, učitelé a další pedagogičtí pracovníci, mění se i událostmi, které se ve třídě konkrétní den staly, nebo které se stanou.

Všichni zmínění autoři vnímají klima školy a třídy, ve které se žák nachází, jako zásadní pro jeho jednání a chování, na jeho výkony studijní i pracovní.

Tak jako je pro dítě významné harmonické rodinné prostředí plné podnětů, lásky a spolupráce, obdobně důležitý význam má i klima prostředí, ve kterém se žák vzdělává a rozvíjí, totiž prostředí školní výuky.

Zjistit, jaké klima ve třídě panuje, znamená ve třídě být, tvořit ho ve spolupráci se všemi aktéry (spolutvůrci). Klima třídy je rozmanitý sociální systém všech vztahů (rodinných, kamarádských, přátelských, autoritativních a multikulturních).

Klima ovlivňuje efektivitu žákova učení a učitelova vyučování, rozvoj jednotlivců, vývoj třídy jako celku. Souhlasím s Robertem Čapkem, který říká, že základem by měla být snaha a usilování o zlepšení vztahů ve třídě, hledání správného způsobu jejich nastavení, zaměření se především na ty aspekty, které klima utvářejí a které může učitel ovlivnit. Jsou to především komunikace ve třídě, vyučovací metody a edukační aktivity, vedení třídy, vztahy mezi žáky, participace žáků a prostředí třídy. (Čapek, str. 15)

Pojem klima označuje tedy jevy dlouhodobé, typické pro danou třídu a daného učitele v určitém prostředí po několik měsíců, dokonce i let. Tvůrci jsou žáci celé třídy, skupiny žáků ve třídě, jednotliví žáci, učitelé vyučující v dané třídě i učitelé jako jednotlivci.

1. 1. Typy klimatu

Zařadila jsem v předchozí kapitole ve vymezení pojmů k utváření třídního klimatu i komunikaci ve třídě a vyučovací klima, o kterých si myslím, že klima třídy velmi ovlivňují.

komunikační klima

Komunikační klima je podle J. Průchy (2002, s. 59) vyjádření toho, jaké způsoby komunikace aktéři v určitém prostředí udržují a navozují.

Je velmi specifické, vytváří se ve vyučování, kdy učitel při interakci uplatňuje své vlastní způsoby komunikace (např. jeden učitel často chválí, druhý je spíše kárá). (Průcha 2002, str. 344)

Lašek rozlišuje dva základní typy komunikačního klimatu ve třídě na a) komunikační klima vstřícné, podpůrné, ve kterém se jeho účastníci respektují, otevřeně spolu komunikují. Žáci jsou spokojenější, učitelovy kladné informace je motivují k vyšší aktivitě. Protipólem je komunikační klima b) defenzivní (obránné), ve kterém spoluúčastníci soupeří, navzájem se neposlouchají, skrývají své pocity a názory.

Způsob, jakým učitelé komunikují se svými žáky, se velmi významně podílí na celkovém klimatu třídy. Jejich vyjadřování a taktní jednání klima ovlivňuje a působí pozitivně na činnost žáků. Pedagogickou interakci i pedagogickou komunikaci charakterizuje klid, takt, citlivý přístup, pohoda, vzájemná důvěra, orientace a pozitivní jevy, tolerance, tedy snaha o bezpečné, vstřícné a otevřené klima třídy.

bezpečné klima

Je důležité, aby se každá škola orientovala na tvorbu bezpečného charakteru klimatu. Taková škola zvyšuje efektivitu vzdělávání, kde posiluje motivaci žáků a zlepšuje předpoklady žáků i učitelů k plnění úkolů. Dokáže navodit pozitivní prožitky a posiluje sebedůvěru, což je velmi důležité pro budoucí chování v kterémkoliv společenství.

Bezpečné klima zvyšuje otevřenost a spolupráci žáků, rodičů a učitelů uvnitř i vně školy a vytváří předpoklady pro to, aby škola dokázala řešit včas výskyt nežádoucích jevů mezi dětmi.

otevřené a uzavřené klima

Lašek (2001, str. 119) ještě rozlišuje dle Halpina a Crofta (1963) dva typy klimatu:

První zmíněné klima je otevřené, charakterizované vzájemnou důvěrou, učitelovou angažovaností, spoluprací mezi učiteli. A pak je druhé, uzavřené, ve kterém se aktéři nijak neangažují, dochází k frustracím a apatii.

vyučovací klima

Vyučovací klima lze chápat také jako relativně přetrvávající kvalitu vyučovacího prostředí, pro které jsou typické určité znaky, které žáci prožívají a které mohou ovlivnit jejich chování. Vzniká ve všech vyučovacích předmětech v rámci pedagogické interakce učitel – žák, učitel – žáci.

Podle H. Grecmanové (2003, s. 20) jej nemůžeme ztotožnit s třídním klimatem.

V jedné třídě se totiž uskutečňují různá vyučování s různými učiteli. Rozmanitá vyučovací klimata pak ovlivňují třídní klima. Také ve srovnání se školním klimatem je vyučovací klima specifickým fenoménem.

Vyučovací klima má charakter závisle a nezávisle proměnné. Může být ovlivňováno různými determinanty jako závisle proměnná, např. celkovým kontextem, prostředím třídy a školy, architekturou, organizačními znaky, učitelem, žákem, skupinou žáků atd.

Podle Mareše (1998) můžeme typy klimatu třídy sledovat ještě z více hledisek:

Podle typu školy – klima třídy na střední odborné škole, na gymnáziu, na středním odborném učilišti, na státní, či soukromé škole.

Podle stupně školy – klima třídy v mateřské škole, na prvním a na druhém stupni základní školy, na střední nebo na vysoké škole.

Podle zvláštnosti žáků – klima třídy, kde jsou převážně neproblémoví žáci, klima třídy, kde se vyskytují problémoví žáci a klima třídy podle převládající orientace žáků.

Podle koncepce výuky – klima třídy v tradiční škole a klima třídy ve škole

alternativní.

Podle zvláštnosti učitelů – klima třídy, kde vyučuje učitel začátečník, klima třídy, v níž vyučuje zkušený učitel, klima třídy, ve které učitel učí různými vyučovacími styly nebo klima třídy, kde učí učitel s pedagogickými rysy.

Podle zvláštnosti prostředí, ve kterém se výuka odehrává – klima v tradiční učebně, klima v laboratořích aj.

Podle zvláštnosti vyučovacích předmětů – klima třídy při různých typech vyučovaných předmětů, například při naukových předmětech, klima při výchovách.

Podle zvláštností komunikace, zprostředkovávající sociální kontakt – klima při přímé mezilidské komunikaci, klima ve společenství žáků, které je zprostředkované moderní komunikační technikou, například klima v tzv. virtuálních třídách, klima při učení pomocí počítače.

J. Prokop (1996, s. 39) zase uvádí typy klimatu jako:

Příznivě autokratické, kdy učitel sám přijímá důležitá rozhodnutí a vše činí ve prospěch žáka.

Příznivě demokratické, spočívající v organizaci společného rozhodování v zájmu harmonického života třídy, přenechává iniciativu žákům

Autokratické nepřátelské, ve kterém učitel přijímá rozhodnutí sám, za účelem institucionálního pořádku.

Myslím si, že klima třídy a vyučovací klima od sebe nemůžeme oddělovat, neboť se vzájemně ovlivňují. Klima, které učitel a žáci společně vytvářejí, se projevuje v mnoha rovinách: motivační, výkonové, emocionální, mravní, sociální apod. Klima ovlivňuje efektivitu žákova učení a učitelova vyučování, rozvoj jednotlivců, vývoj třídy jako celku.

1. 2. Klima a jeho komponenty

Komponenty klimatu jsou skutečnosti, které ovlivňují vznik, podobu a účinky klimatu. Klima třídy určuje mnoho faktorů, od různých typů škol přes osobnost učitele po individuální charakteristiky žáků.

J. Lašek (Švec, 1997, str. 71) považuje za komponenty ty okolnosti v životě třídy, které mají svůj specifický charakter a jsou relativně svébytné. Podle autora mezi ně patří:

Zvláštnosti

- ✓ školy: typ školy, její zaměření, pravidla života ve škole
- ✓ učitelů: osobnost učitele, učitelovo preferované pojetí výuky, ze kterého vychází jeho styl výuky.
- ✓ vyučovacích předmětů a pedagogických situací.
- ✓ školních tříd: školní třída jako celek, učitel a třída, skupiny ve třídě.
- ✓ žáků: žák jako individuální osobnost, žák jako člen třídy, věk žáka, pohlaví žáka

V. Švec (1997, str. 71) rozděluje do několika skupin faktory, které tvoří klima školní třídy:

Faktory

- ✓ související s jednotlivcem (žákem, učitelem), např. jeho spokojenost, nezávislost, spontánnost, podřízenost
- ✓ sociálně – psychologické, což značí možnost uplatnění všech žáků třídy, soutěživost, soudržnost třídy (jestli drží pohromadě i v náročných situacích),
- ✓ diferencovanost třídy
- ✓ pedagogicko – psychologické, kam patří např. variabilita učebních činností žáků, organizovanost třídy, učitelova snaha pomoci žákům, zaměřenost výuky a její
- ✓ obtížnost, orientovanost výuky, učitelovo řízení.

Faktory ovlivňující klima školní třídy jsou tak především jeho aktéři: učitel, žák, i rodič.

2 Učitel

V pedagogickém slovníku je termín učitel vykládán jako osoba podněcující a řídící učení jiných osob, vzdělavatel. Jeden z hlavních aktérů vzdělávacího procesu, profesně kvalifikovaný pracovník, vykonávající učitelské povolání. Učitel vytváří edukační prostředí, klima třídy, organizuje a koordinuje činnost žáků, řídí a hodnotí proces učení a jeho výsledky.(2009, str. 326)

Výchovně vzdělávací proces je také o vztahu pedagoga s žákem, vyučujícím a vyučovaným. Proto důležitým prvkem, který má vliv na tvorbu klimatu třídy je vyučující, učitel. Jeho osobnost, vlastnosti, schopnosti a dovednosti.

2.1 Osobnost učitele

V hovorovém pojetí slovo osobnost znamená významný, široce uznávaný člověk, který se liší svými vlastnostmi nebo výkony.

Osobnost každého jedince je neopakovatelná, jedinečná a těžce uchopitelná či

měřitelná. A stejně taková je osobnost učitele. Jeho společenská role mu však ukládá svoji osobnost znát a rozvíjet. Je tím, kdo se svými projevy a chováním spolupodílí na formování osobnosti žáků.

Na klima třídy má učitelova osobnost výrazný vliv. Pokud kolem sebe šíří strach, nebo je přehnaně aktivní a neklidný, napjatý, nepřipravený a nepozorný, málo přesvědčivý a podobně, je efektivita vyučování velmi nízká.

Učitel by měl rozhodně vyzařovat pedagogický optimismus, jehož hlavním propagátorem byl J. A. Komenský. Učitel denně spoluutváří pedagogickou realitu, učí, kontroluje a hodnotí výkony svých svěřenců, radí jim, pomáhá, měl by být empatický. Musí pracovat s individualitou svých žáků a zajímat se o jejich každodenní problémy. Na začátku školní docházky je učitel tou nejdůležitější osobou a tvůrcem klimatu ve třídě. Musí být dostatečně vnímavý k potřebám svých žáků a vést je k sociálnímu citění.

Učitel je osobou, která předává znalosti a dovednosti svým žákům, ale je také vzorem pro jejich chování a jednání. V rámci svého pedagogického působení na žáky předává informace, znalosti, učivo, ale ovlivňuje je také svou osobností.

Vlivem své osobnosti utváří osobnost samotných žáků. Postavení učitele ve třídě závisí na kompetentním vyučování, řízení třídy, autoritě. Klima třídy ovlivňuje nejvíce třídní učitel, který svou osobností zasahuje do klimatu třídy a cíleně je může měnit k lepšímu.

2.2 Schopnosti učitele

Schopnosti i dovednosti jsou předpoklady ke správnému vykonávání činností. Rozlišujeme několik druhů schopností, zejména intelektové, senzomotorické, umělecké, sociální. Schopnosti jsou univerzálnější než dovednosti, které představují složitější operace. U učitele jsou to dovednosti komunikační, organizační, diagnostické. Za samozřejmé se považuje učitelovo porozumění svému vlastnímu oboru. (Čáp, 1993, s. 326)

To ovšem neznamená, že by učitel své poznatky automaticky uměl zpřístupnit žákům. Vyžaduje to od něj didaktické dovednosti spojené i s životními zkušenostmi. Jsou to schopnosti analýzy a rekonstrukce učiva, diagnostiky žáka a skupiny – s tím spojené pozorování, znalost a následná volba výchovných a vzdělávacích postupů, organizace činnosti žáků a celého vyučování.

K tomu přistupuje rozvíjení myšlení dětí, jejich pracovních návyků a taktéž učitelovo přispění k utváření jejich svobodné bytosti a individuality. Tady všude se uplatňuje učitelovo pedagogické nadání, jeho přemýšlení, poznávání a vnímání. Pojem schopnosti dále souvisí s dalším psychologickým pojmem, a tím je tvořivost. Tvůrčí myšlení společně s představivostí mohou pomoci učiteli s řešením náročných, často i nečekaných situací. Učitel ve své práci musí uplatňovat zkušenosti své i jiných s přihlédnutím k individuálním zvláštnostem svých žáků, jejich věku, klimatu třídy, školy a zvláště pak k individualitě a svým. (Čáp, 1993, s. 266)

Schopnosti jsou předpoklady pro vykonávání činnosti, které můžeme rozdělit na teoretické znalosti a praktické dovednosti. Mezi schopnosti, které mohou mít vliv na klima školní třídy, patří určitě pedagogický talent, což jsou předpoklady pro výkon učitelské profese.

Pedagogický takt je schopnost v každé situaci správně a včas rozpoznat reakci žáků, jejich potřeby, zájmy, změnu jejich stavu, postoje a přijmout v rámci své pedagogické práce adekvátní rozhodnutí a chovat se přiměřeně dané situaci .

Schopnosti učitele mají podstatný vliv na utváření, stabilizaci a pozitivní rozvíjení sociálního klimatu zvláště proto, že jsou nositelem idejí, které mohou klima třídy kultivovat a posilovat v něm potenciál všech zúčastněných.

2.3 Učitelské dovednosti a strategie vedení třídy

Učitelské dovednosti jsou obecně ty, které přispívají k úspěšnému vyučování. Dobře vyučovat, znamená rozvíjet a prohlubovat také způsoby přemýšlení a rozhodování se o výuce jako dovednosti praktické.

Jsou to

- ✓ vědomosti, které zahrnují učitelovy poznatky týkající se daného oboru, žáků, kurikula, vyučovacích metod, nejrůznějších faktorů, jež mohou mít vliv na vyučování a učení a jeho vědomosti o vlastních pedagogických dovednostech.
- ✓ rozhodování, které zahrnuje uvažování a rozhodování v průběhu přípravy na vyučovací jednotku, během ní i po ní, zaměřené na co nejlepší dosažení vzdělávacích cílů.(výsledků)
- ✓ činnost(akce) navenek se projevující chování učitele, jehož cílem je napomáhat učení žáků.(Kyriacou,2004, str.20)

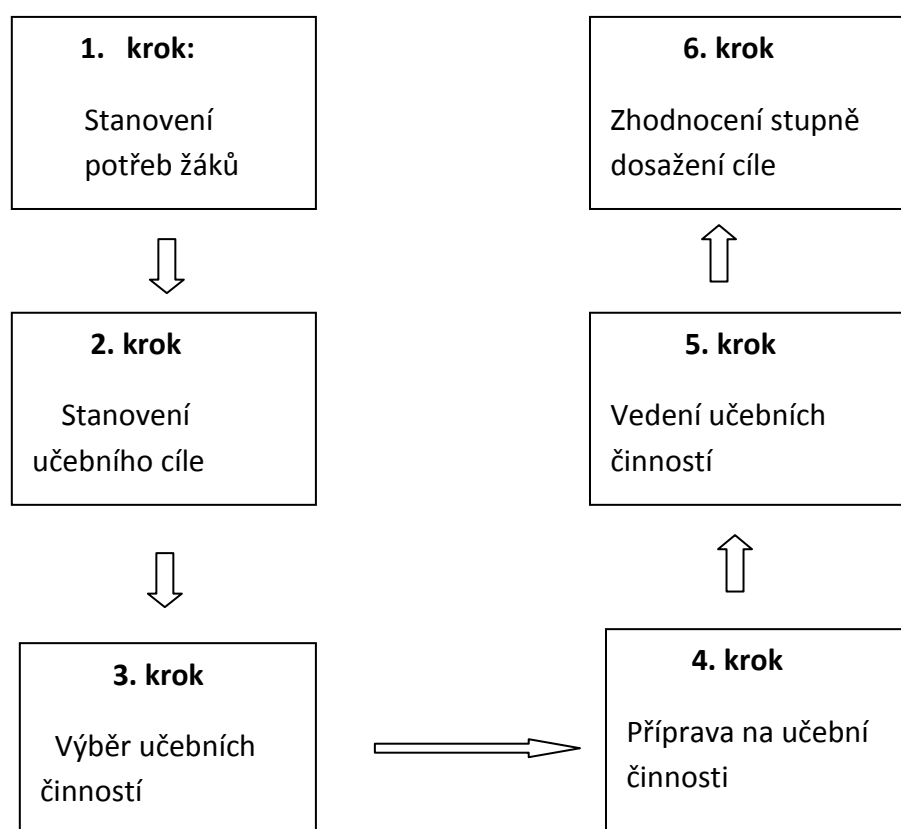
- ✓ Kyriacou (2004) dělí praktické pedagogické dovednosti a řadí je do těchto sedmi okruhů:
- ✓ **Plánování a příprava** – zahrnuje dovednosti podílející se na výběru výukových cílů dané učební jednotky, dovednosti volit nejvhodnější prostředky pro naplnění těchto cílů.
- ✓ **Realizace vyučovací jednotky** jsou nezbytné dovednosti, které vedou k úspěšnému zapojení všech žáků do učební činnosti).
- ✓ **Řízení vyučovací jednotky** je použití dovedností potřebných k řízení a organizaci, seznámení žáků s cílem a obsahem vyučovací hodiny, volba přirozeného tempa apod.).
- ✓ **Klima třídy**- dovednosti k vytvoření a udržení klidného a pozitivního klimatu.
- ✓ **Kázeň** – dovednosti potřebné k udržení klidu a pořádku v průběhu vyučování.
- ✓ **Hodnocení prospěchu žáka** – dovednosti potřebné k objektivnímu hodnocení výsledků činnosti jednotlivých žáků. Vyžaduje se citlivý přístup.
- ✓ **Reflexe vlastní práce a evaluace** – dovednosti, které pomáhají při evaluaci vlastní pedagogické práce s cílem v budoucnu ji zlepšit.

„ Učitel tvoří pro žáky takové učební prostředí, které podporuje dosažení dobrých výsledků a v němž žáci nejsou vyrušováni a rozptylováni, ani není ohrožena jejich bezpečnost a tělesná i duševní pohoda. “ (Cangelosi, 1994, str. 22)

K učitelským strategiím tedy patří dobře připravený model vyučovacího procesu, o němž učitel přemýšlí a tvoří ho pro žáky tak, aby v dané třídě fungoval. Již zmíněný

autor předkládá ve své knize tento shrnující model vyučovacího procesu.(Cangelosi, 1994, str. 23)

Graf č. 2

Pokud učitel vhodně využívá svých pedagogických dovedností, učitelských strategií řízení výuky, které slouží k získání a udržení spolupráce žáků a k vhodnému řešení kázeňských problémů, žáci se aktivně účastní učebních činností, dojdou k stanovenému cíli, nespolupracující chování vůbec nemusí vzniknout.

Pokud tedy učitel zvládá efektivní výuku, získá žáky pro spolupráci, vede s nimi partnerskou komunikaci, má zavedená smysluplná a srozumitelná pravidla chování, vytváří tím příznivé klima třídy.

2.4 Klíčové kompetence učitele

Jednotlivé kompetence učitele můžeme vymezit do těchto sedmi okruhů.

- ✓ *Kompetence předmětová/oborová* znamená mít znalosti z oboru a předmětů dle aprobace, znalost obecné a oborové didaktiky.
- ✓ *Kompetence didaktická a psychodidaktická* se vyznačuje znalostí a používáním různých strategií vyučování, postupů při hodnocení žáků, pedagogické psychologie.
- ✓ *Kompetence pedagogická* je uplatňována pomocí procesů výchovy na základě psychologických, sociálních a multikulturních aspektů, orientování se v oblasti obecné pedagogiky, psychologie a sociologie výchovy.
- ✓ *Kompetence diagnostická a intervenční* je používání prostředků pedagogické diagnostiky, schopnost rozpoznávat sociálně patologické projevy žáků, správně řešit výchovné problémy a poté správně volit prostředky k zajištění kázně ve třídě.
- ✓ *Kompetence sociální, psychosociální a komunikativní* je taková, při níž učitel ovládá prostředky pedagogické komunikace, má znalosti o sociálních vztazích ve třídě a tím utváří příznivé pracovní klima ve třídě.
- ✓ *Kompetence manažerská a normativní* se sestává ze znalosti o zákonech a normách vztahujících se k jeho profesi, umí organizovat činnost žáků ve třídě i v rámci mimoškolních aktivit
- ✓ *Kompetence profesně a osobnostně kultivující* je učitelův vědomostní a kulturní rozhled, schopnost reflektovat vzdělávací potřeby a zájmy žáků a uplatňování profesní etiky.

Učitel musí mít tedy patřičné teoretické znalosti a musí být vybaven klíčovými kompetencemi, což znamená připravenost učitele vyrovnat se s nároky, které jsou na něj kladeny, zvládat vyučovací problémy s novými cíli, učivem i metodami; zvládat problémy se vztahem k žákům i k jejich individuálnímu vedení a vztahy s partnery mimo školu.

2.5 Motivace a komunikace učitele

Důležitým momentem vztahu učitele k dětem je jeho motivace. Zahrnuje potřeby porozumění, pomoci druhým, uspokojení z dosaženého cíle, což je pomoc žákům v dosažení vzdělání, v rozvinutí jeho schopností. Úkolem učitele je snažit se vytvořit příznivé klima. K tomu přispívá jeho styl výchovného řízení třídy i jeho způsob komunikace. Má-li být komunikace účinná, musí být interakční, tedy nejen předávání sdělení, ale také jeho přijímání. „učitel a žák jsou ve vzájemném vztahu; při vyučování nemůže chybět ani jeden, ani druhý.“ Učitel interaguje s žáky a skupinami a samozřejmě i žáci mezi sebou.

Motivaci učitelů podporuje několik faktorů. Patří k nim jistě i výše platu a osobního ohodnocení (a výše jednorázových odměn), pocit z uspokojivé práce (sám jsem sobě motivátorem) a hodnocení kolegů a vedení školy (porovnání sebe sama a své práce v kontextu ostatních učitelů realizujících podobné profesní aktivity).

„Největší motivací pro učitele je bezpochyby jeho třída. Pojem „jeho třída“ je velmi důležitý, protože odráží bezprostřední vztah k tomu, co je pro učitele profesně nejdůležitější, tedy co umí, jeho know-how. Bere-li „svou třídu“ za svou, pak je ochoten a schopen pro ni udělat téměř cokoli a to jak ve vztahu k vedení školy, tak ve vztahu k rodičům a zájmových seskupením, které děti navštěvují.“ (Čáp, Mareš, 2001, str. 38-44)

Učitel ve své třídě musí poznat žáky, vědět, jak s nimi komunikovat, rozvíjet jejich schopnosti. Měl by být autoritou, vzorem, ochráncem i obhájcem, dobrým motivátorem, důležitým článkem, spolutvůrcem klimatu. Toho by si měl být každý pedagog vědom, a proto je podle mě nutné zabývat se při vzdělávání učitelů i těmito aspekty. Někteří učitelé kladou důraz pouze na odbornou stránku – předat učivo a tu psychologickou – to, jak se žáci ve třídě cítí, jaký k nim zvolit přístup, jak vytvořit pohodovou atmosféru, opomíjejí.

2.6 Vztahy utvářející klima třídy

Učitel a žák jsou ve vzájemném vztahu; při vyučování nemůže chybět ani jeden, ani druhý. „*Učitel a třída spolu tvoří zvláštní společenskou jednotku. Uvnitř této jednotky existuje složité proměnlivé předivo sociálních vztahů a sociálních postojů, které mnohými, sotva postřehnutelnými způsoby, formují odezvy jednotlivců i skupin.*“ (Fontana 2003, str. 275)

Žáci musí cítit, že si jich učitel váží, jedná dle jejich individuálních potřeb, vyslechně jejich názory. Na druhou stranu ale i žáci by měli mít úctu k učiteli, protože jinak se kladné klima nevytvoří. (Kyriacou 1996, str. 85-86)

Důležitý je také vztah žák-žák, který ovlivňuje jak žákovo učení a chování, tak jeho spokojenost či sociální roli ve třídě. (Průcha, Walterová, Mareš 2008, str. 304)

Aby se klima ve třídě posilovalo, žáci by měli spolupracovat. A protože všichni nemůžou udělat všechno, práci si rozdělí a tím dojdou k cíli. Každý z účastníků je zodpovědný za svou část úkolu. Vykonávané činnosti musí mít svůj smysl vzhledem k cílům vyučování.

2.6.1 Vztah učitel a žák

Vztah učitel-žák je součástí klimatu třídy. Vztah učitel-žák je mezilidský vztah, který ovlivňuje průběh i výsledek učitelova vyučování, žákova učení se, kvalitu vzájemné spolupráce učitele a žáka, sociální percepci, emocionální a motivační aspekty výuky.

Žák si utváří postoje k učiteli podle toho, zda u něho nachází vlastnosti, které on sám vnímá kladně. Jeho vztah k pedagogovi výrazně ovlivňuje sociální prostředí, ve kterém se žák pohybuje, především rodina, to, jak rodiče přistupují ke škole a jak vnímají pedagoga a jak o něm hovoří.

Hned po rodině jsou to kamarádi a třídní kolektiv - někteří žáci hodnotí učitele podle stylu jeho oblékání, podle jeho odborných znalostí, jaká používá gesta či mimiku, zdali mluví rychle nebo pomalu, jak formuluje své požadavky, řídí výuku, jestli k oslovení

využívá křestního jména či příjmení, do jaké míry je tolerantní ke kázeňským prohrškům, zda dokáže pomoci a je ochoten poradit. Velmi důležité je i to, zda učitel má schopnost poznat a respektovat individualitu žáka.

2.6.2 Vztah učitel a třída

V dnešním systému školství se od učitele a především od třídního učitele dané třídy očekává, že má úzký vztah a kontakt se žáky své třídy, založený na oboustranné ochotě ke spolupráci; pozitivní vztah k žákům; pečuje o rozvoj individuality každého žáka, vhodně posiluje aktivitu, iniciativu, samostatnost, tvořivost i kritické myšlení žáka a spolupracuje s rodinou žáka. Všechny tyto požadavky odrážejí potřeby dětí a učitel je ve své třídě uplatňuje pomocí pedagogických dovedností záměrně, někdy i bezděčně. Dobře řízené hodiny spojené s dobrým vztahem mezi aktéry, založené na oboustranné úctě, mají vliv na omezení rušivého chování žáků.

2.6.3 Vztah učitel, žák, rodič

Do výchovně vzdělávacího procesu nevstupuje dítě samo, ale se svými rodiči. Ti také ovlivňují jeho chování, jednání, přístup ke škole, třídě, učiteli. Nedají se považovat za přímého tvůrce klimatu ve třídě, ale obvykle do něj velmi zasahují. V ideálním případě, když rodiče školu pozorují, vnášejí do ní své názory a připomínky, prokazují zájem a svému dítěti pomáhají, je to významný sociální vztah, který ovlivňuje nejenom výchovně vzdělávací proces, ale i klima třídy. Partnerstvím rodič, dítě, škola je myšlena otevřenost, informovanost, komunikace a spolupráce. (Čapek, 2010, str. 24)

Rodič ale také může ovlivňovat klima ve třídě přes své dítě i negativním způsobem, pokud mluví o učiteli a škole špatně, přenáší své obavy na dítě, nařizuje, s kým dítě smí a nesmí kamarádit. I neurovnané poměry v rodině mohou přinášet zhoršený prospěch a chování.

Jestliže má vzniknout vztah příjemný všem zúčastněným stranám, musí se podporovat a rozvíjet kooperace učitel, žák, rodič, již od počátku školní docházky. Rodiče se

nesetkávají jen se svými dětmi a jejich spolužáky, ale při různých příležitostech také s učiteli školy, které jejich dítě navštěvuje, avšak nejdůležitější je pro ně třídní učitel. Vztahy, které s třídním učitelem vznikají, rozvíjejí se a udržují se, jsou svou rozmanitostí a pestrostí srovnatelné s miniaturou vztahů, které má jejich dítě se svým třídním učitelem.

Čapek (2010, str. 26-27) popisuje, jak by učitelé měli rodiče žáků získat ke spolupráci. „*Učitel by měl vhodně komunikovat s rodiči, být profesionální (mít znalosti, předávat žákům poznatky moderními způsoby, vhodně je motivovat, umět rodičům vše náležitě vysvětlit,...), být optimistický a pozitivní (dávat najevo při rozhovorech s rodiči kladný vztah k žákovi, vysvětlit jim, že vše, co dělá, dělá pro dobro žáka,...) či být vstřícný (mít pochopení pro individuální rodinné problémy, v rámci možností jim nabídnout pomoc,...).*“

Specifikum práce s rodiči na konci 1. stupně základní školy, tedy v 5. třídě je v tom, že je rodič již plně informovaný a zpravidla kooperující, nicméně uvyklý na kontakt jen s jedním (vyjma některých předmětů) učitelem; na 2. stupni základní školy se tato situace radikálně mění a je potřebné vytvořit podmínky pro vznik, rozvoj a udržení příznivých vztahů i s více učiteli najednou.

2.7 Strategie učitele pro předcházení nežádoucímu chování

Mnoho informací o klimatu třídy získává každý učitel při pozorování žáků během vyučování. Může sledovat jejich vzájemné interakce, usuzovat na jejich vzájemné vztahy uvnitř kolektivu. Pečlivé sledování chování a práce všech žáků umožní zjištění, zdali někdo potřebuje s daným úkolem pomoci. Udržování očního kontaktu a využívání fyzické blízkosti podporuje soustředění žáků na práci. Rozhodnutí o změně činnosti nebo tempa práce jsou někdy rozhodující pro udržení zapojení žáků do vyučování.

Učitel má velké možnosti ve své třídě pozitivně klima ovlivňovat. Důležité faktory pro vytváření kvalitního klimatu ve třídě jsou takové, kdy učitel dokáže projevit úctu a

respekt k žákům, má pochopení a porozumění pro jejich potřeby, zajímá se o jejich názory, problémy, pocity, věnuje prostor k vyjádření vlastních zkušeností, názorů, představ žáků, respektuje jiný názor, povzbuzuje, oceňuje, vytváří prostor pro vlastní volbu, pro ovlivňování obsahu, metod a projevuje zájem o žáka, zná jeho koníčky, mimoškolní život, rodiče.

3 Školní třída a její žáci

Školní třídu můžeme charakterizovat jako specifickou vrstevnickou skupinu, jejímž typickým znakem je nevýběrovost a kde každé dítě získává roli spolužáka. Hrabal definuje školní třídu jako nejpočetněji zastoupený typ sociálního útvaru ve školské soustavě (Hrabal, 2002).

Důležitým prvkem, který udává charakter, kvalitu a úroveň klimatu školní třídy, je ten, kvůli kterému se proces vzdělávání uskutečňuje, a to je žák. Na všech žácích dané třídy závisí, jak klima třídy bude vzájemně působit a vypadat, jaké budou jeho rysy. Klima třídy také ovlivňuje věk žáků, protože každému věku a vývojovému období života odpovídá specifický způsob chování a jednání, jiný okruh zájmů, přístup k problémům, k autoritě. Také složení třídy podle pohlaví je určující.

Pro chlapce a děvčata jsou charakteristické některé vlastnosti a postoje, odlišně spolupracuje třída chlapecká a třída dívčí.

Jinak se projevuje třída nově složená s dvojitým zaměřením, jež je dáno rozšířenými specializacemi. Tyto aspekty mají následně vliv na utváření a rozvoj vzájemných vztahů ve třídě - jak se k sobě chovají v běžných i problémových situacích, zda třída funguje jako celek, nebo je rozdělena do skupinek, které spolu nekooperují.

Jak lze s odlišně zaměřenými skupinami pracovat, jak mezi nimi vytvářet příjemné klima, jak je učit kooperaci, tím vším se budu zabývat v praktické části své práce.

3.1 Spolužák

Role spolužáka je důležitou rolí školního věku. Je to nezbytná sociální zkušenost. Kontakt s vrstevníky totiž umožňuje získat spoustu nových zkušeností, dovedností, jako je komunikace s vrstevníky, utváření si vlastní identity, seznámení se s novými věcmi, zájmy, ale také soudržnost, týmová spolupráce, pomoc.

Kategorii „žák“ můžeme posuzovat z různých hledisek od psychologického (se všemi determinantami charakterizujícími období 1. stupně základní školy přes sociologické vymezení dětství, ke klasickým i netradičním pedagogickým přístupům od autokratických až po liberální.

Identifikace se svou školní rolí, tedy rolí žáka a spolužáka výrazně napomáhá uvědomit si své postavení ve školní třídě (jako trenažér pro následné vzorce chování, které bude potřebovat v pozdějším věku), a to jak v rovině pozitivní (je mi zde dobře, chodím sem rád, dosahuji zde dobrých výsledků), tak i v rovině negativní (nemám dobré školní výsledky, někteří spolužáci mě nemají rádi, mám problémy s některými učiteli nebo ostatními pedagogickými pracovníky), ale i ve vnímání jiných třídních kolektivů, a to jak starších, ale i mladších (paralela s vnímáním a chápáním sebe sama v různých věkových a životních obdobích).

Když žáci chodí do své třídy se zájmem, těší se jak na učitele či spolužáky, tak na to, že se něco nového a zajímavého dozvědí, účastní se společně akcí, které jsou organizovány mimo školu, (i tím se posiluje soudržnost třídy) můžeme hovořit o dobrém klimatu třídy.

4 Vývojová podmíněnost sociálních vztahů a vztahů k autoritě.

Vývoj sociálních vztahů a vztahů k autoritě vyžaduje určitý čas a vykazuje zákonitou posloupnost. Vývoj dítěte je proces, v němž se kvalitativně i kvantitativně mění všechny stránky osobnosti dítěte. Vývoj probíhá nerovnoměrně, liší se podle pohlaví, přírodních i sociokulturních podmínek. Tak, jak se děti biologicky i sociálně vyvíjejí, vyvíjí se i klima třídy, do které docházejí.

4.1 Nástup do školy, školní zralost a sociální připravenost

„Nástup do školy je důležitým sociálním mezníkem, role školáka není výběrová, dítě ji v určitém věku získává automaticky dosažením věku a odpovídající vývojové úrovně.“ (Vágnerová, str. 134).

Dítě se do školy těší, i když si úplně nedokáže představit, co jej tam čeká. Role školáka je vlastně na úrovni hry. Nástup do školy vnímá pozitivně, někdy negativně, neboť velmi záleží na postojích a názorech rodičů na školu, ale také na prvotním seznámení s učitelem, vychovatelem a prostředím školy.

Dítě zralé na školní docházku může využít svých dětských schopností, má lepší koncentraci pozornosti, dokáže se přizpůsobit školnímu režimu. Podmínkou pro zvládnutí role školáka je schopnost uvažování na úrovni konkrétních logických operací, rozvoj závisí na dědičných dispozicích, ale i na správné výchovné a učební motivaci.

Nástup do školy přináší dítěti velkou změnu v podobě jiného způsobu života, organizace jeho dne, spoustu nových podnětů, ale také ovlivňuje rozvoj kompetencí, které jsou pro dosažení školní úspěšnosti důležité. Patří mezi ně vytrvalost, sebeovládání, překonávání překážek a neméně důležitá odolnost k zátěži.

Velmi nutná je motivace, jak ze strany rodiny, tak i školního prostředí. Dítě připravené na školu ví, jak se chovat k učiteli, rozumí jeho sdělením, bere ho jako autoritu. Potřebuje znát pravidla, aby se mohlo podle nich chovat.

Období základní školy lze rozdělit na tři etapy.

Raný mladší školní věk začíná od nástupu do školy až po třetí ročník. Charakteristická je pro toto období změna životní situace, vývojové změny, vztah ke škole.

Střední školní věk trvá do doby, než dítě přechází na druhý stupeň ZŠ a začíná dospívat. V průběhu tohoto období dochází k velkým sociálním i biologickým změnám.

Starší školní věk se vymezuje do ukončení školní docházky. Toto období je označováno jako pubescence.

Ve své práci se zaměřím na první dvě etapy, které věkově spadají do období 1. stupně základní školy.

4.2 Raný školní věk

Raný mladší školní věk začíná od nástupu do školy až po třetí ročník. Charakteristická je pro toto období změna životní situace, vývojové změny, vztah ke škole.

Způsob myšlení typický pro mladší školní věk nazval již J. Piaget jako fázi konkrétních logických operací, což je respektování základů logiky a respektování konkrétní reality.

Role žáka je vlastně institucionálně určena, míra zvládnutí předurčuje uplatnění ve společnosti a představuje zkušenost, která ovlivní jeho sebehodnocení a pozdější volbu životního cíle.

Role spolužáka – kamaráda, je velmi významná pro příjemné prožití školy, ale ovlivní i budoucí chování a sociální vztahy. Jde především o schopnost získat určitou pozici a být přijímán jinými lidmi. Vrstevníci jsou skupina, ve které dítě získává životní zkušenosti a společně řeší možné nastalé problémy. Život ve skupině má velký socializační přínos a proto je vhodné a přínosné se skupinou (třídou) hned od začátku školní docházky vhodně pracovat, rozvíjet sociální interakce, spolupráci, komunikaci, a tím tvořit vhodné klima třídy.

Role žáka vlastně znamená přijetí zodpovědnosti za jednání a popřípadě také následky jednání. Přizpůsobuje se skutečnosti, že jedním z mnoha a přijímá učitele jako autoritu, pokud má pocit bezpečí a jistoty.

Role spolužáka- tu předurčuje stejný věk, stejná třída. V mladším školním věku mají spolužáci mnohem menší význam než učitel. Pro mladšího školáka je důležitý názor učitele, pokud není diametrálně odlišný od názorů rodičů. Ovlivňuje i vztahy žáka k ostatním dětem ve třídě.

4.3 Vývoj sociálních vztahů ve třídě

Třída není jen místem vzdělávání, ale i společenským útvar, ve kterém dítě uplatňuje všechny své přirozené potřeby. Dosavadní vazba na rodinu je zde obohacena kontakty i dynamičtějšími vztahy s dětmi stejného věku. Vývoj sociálních vztahů v dětství a prepubertě tedy vyžaduje určitý čas a vykazuje zákonitou posloupnost.

V prvním ročníku se ještě příliš neodlišuje od skupin předškolního věku. Třída není jednotná, skládá se z řady menších nestabilních jednotek bez pevné vnitřní struktury. Podněty ke sdružování dětí bývají v této době nejčastěji ještě dosti povrchní a nahodilé.

Třída se vyznačuje zpravidla věkovou vyrovnaností, tedy i stejnou úrovní kompetencí. Všichni spolužáci jsou v této době ještě "rovnoprávní". Vzájemné hodnocení a kritičnost se objevují teprve později. Zatímco rodina přijímá každé dítě s láskou, ať se narodilo jakékoliv, ve skupině spolužáků se uznání a postavení již nezískává tak snadno. Dobré hodnocení je významnou podmínkou duševní rovnováhy, a tak o ně usiluje i ve škole.

Ve druhém ročníku přibývají další znaky počínajícího skupinového života. Třidu tvoří několik izolovaných skupinek. Některé děti v nich již začínají vystupovat jako vůdci a ostatní se jim podřizují. Vlastnosti vůdců jsou spíše síla, aktivita, obratnost, vlastnictví hraček, organizační schopnosti apod.

Od třetího ročníku se již objevuje vyhraněnější skupinová struktura.

Vzájemné vztahy jsou však dynamické, takže po čase opakovaná měření zpravidla odhalí nejrůznější posuny v zařazení jedinců v rámci kolektivu.

4.4 Střední školní věk

Střední školní věk trvá do doby, než dítě přechází na druhý stupeň ZŠ a začíná dospívat. V průběhu tohoto období dochází k velkým sociálním i biologickým změnám. Z hlediska školy jde přibližně o třetí až pátý ročník, to znamená do doby, než dítě přechází na druhý stupeň. Z. Matějček (1994) popisuje období středního věku jako dobu vyrovnané konsolidace. Mohla by to být doba klidné pohody, kdyby škola a vrstevnické

skupiny nevytvářely tlaky. Ve čtvrtém ročníku se začínají vyskytovat i samostatněji prožívané užší přátelské vztahy, vznikající na základě uvědomování vzájemného souladu rysů a zaměření. Mezi spolužáky se ale vyskytují i další specifické vztahy se spíše negativním dopadem. Nejoptimálnější je vztah vzájemné spolupráce.

4.5 Dynamika vztahů ve vrstevnických skupinách

Od určité doby začínají dětem poskytovat skupiny vrstevníků mnohem více vývojových podnětů než společnost dospělých. "My-skupiny" se tak postupně stávají ústředním životním prostorem dítěte. Je to předpoklad pozdějšího osamostatnění. Děti tráví svůj volný čas nejraději v dětské společnosti. Reagování dítěte na vrstevníky má totiž zcela jiný charakter než na dospělé. Jsou si bližší úrovní schopností, vlastnostmi, zájmy i postavením mezi lidmi. Skupina dětí poskytuje příležitost k četnějším a diferencovanějším interakcím.

Na počátku dětství jsou "kamarádi" voleni nahodile. Děti chtějí mít zpočátku hodně kamarádů. Postupně si však zpravidla najde jednoho nejlepšího kamaráda, se kterým dobře vychází a po devátém roce má většina dětí vedle skupiny přátel i jednoho kamaráda stejného věku a pohlaví.

Žák ve středním školním věku mění svůj vztah ke škole. Role žáka nyní znamená, že dítě již ví, čeho potřebuje dosáhnout, s čím by okolí bylo spokojeno a dokáže samo sebe hodnotit. Mění se jeho postoj k učiteli, respektuje ho jako autoritu, více však vnímá, zda jeho nároky odpovídají pravidlům, zda je učitel spravedlivý apod. Vrstevníci se postupně stávají důležitějšími, potřeba kontaktu se spolužáky je v tomto období nejvýznamnější zkušenost, která slouží jako důležitý předpoklad pozdějšího hlubšího přátelství a vztahů.

Dětská skupina se stává významným sociálním prostředím, ke kterému se žák připojuje. Spolužáci jsou na stejné úrovni, představují rovnocenné partnery a mohou se snadno vzájemně kontaktovat, zejména v rámci školní třídy. Společně mohou sdílet různé aktivity i mimo školu, ze kterých si přinášejí i různé vzorce chování.

Ve své praktické části se zabývám klimatem své vlastní třídy v rozmezí dvou let, tedy čtvrté a páté třídy prvního stupně, čili věkové skupiny 9. -10. roku. Specifickým znakem období je oddělování chlapeckých a dívčích skupin, které si uvědomují své mužské či ženské role.

Ve čtvrtém ročníku se, jak již bylo zmíněno, začínají vyskytovat i samostatněji prožívané užší přátelské vztahy, vznikající na základě uvědomování vzájemného souladu povah, zaměření, zájmů. Vrstevnický tlak může mít pozitivní i negativní účinky. Mezi spolužáky se také vyskytují i další specifické vztahy se spíše negativním dopadem. Ten zde spočívá v hrubosti a agresivitě, poté v ústupnosti a podřízenosti. Děti tohoto věku vykazují často potřebu jednat jako skupina (smečka). U chlapců se agrese projevuje spíše ve fyzickém násilí, u dívek má většinou verbální formu (vysmívají se, nemluví, nevšímají si druhých anebo pomlouvají).

Skupina dětí poskytuje příležitost k četnějším a diferencovanějším interakcím. Prepuberta je rozhodujícím stadiem pro rozvoj sociálních vztahů. Dochází k intenzivnímu navazování kontaktů s vrstevníky. Tráví spolu stále více času. Tato přátelství pomáhají nejen snadněji překonávat těžkosti prožívaného období, ale učí také chápat druhého, projevit svůj vlastní názor, dospět ke kompromisu, dohodnout se.

Mareš říká, že pokud je žák přijímán vrstevníky, přináší mu to uspokojení.

„ Mladistvý se identifikuje se skupinou vrstevníků, přejímá její názory, normy i vnější momenty – oblečení, způsob vyjadřování, gestikulaci, preferuje stejné zpěváky a styl hudby, zábavy aj. “ (Čáp, Mareš 2001, str. 234)

Žákův vliv na utváření klimatu třídy spočívá především v tom, jak o sobě smýšlí a vyhodnocuje se. Vnitřně vyrovnaný žák kolem sebe šíří pozitivní atmosféru, která následně vytváří příznivé klima. Největší vliv na sebeúctu žáků ve třídě má však učitel a tím se opět dostáváme k tomu, že všechny faktory vytvářející klima třídy jsou navzájem propojené a ovlivňují se.

5 Nově vzniklá třída

Nově složená třída může vzniknout z mnoha důvodů. Kolektiv zcela nový je utvořen z dětí, které se rozhodly pro úzce specializovanou třídu, v které budou rozvíjet svoje nadání, schopnosti, dovednosti, čili třída výběrová. Se začátkem školního roku se pak schází kolektiv, který má podobné zájmy, nadání, ale vzájemně se dosud nezná.

Pokud žák zůstává na stejné škole, zná své nové spolužáky alespoň částečně, pokud přechází na jinou školu, ocitne se uprostřed kolektivu úplně nového. Kolektiv částečně nový pak vzniká vlivem migrace rodin, z níž vyplývá příchod žáků do již sžitých kolektivů, kde pak záleží na tom, jak kolektiv nové jedince přijme; přechodem žáků z jiných tříd v rámci změny odborného zaměření, přesunem žáka do jiného kolektivu se leckdy řeší kázeňské problémy.

Ve třídě tak jsou společně žáci s různými schopnostmi, různých společenských vrstev, etnik, popřípadě s poruchami učení, či nějak fyzicky handicapovaní. Všechny tyto faktory mají vliv na vyučování, učení a ovlivňují klima třídy. Klíčové je zde vybudovat vzájemný vstřícný kontakt.

Žáci si z předchozích kolektivů, včetně mimoškolních a zájmových aktivit, přinášejí určité druhy zažitého chování a pravidel, která se s novými spolužáky nemusí shodovat.

Sami žáci, kteří se v dané třídě sešli, vytvářejí podobu dané žákovské skupiny. Záleží na počtu žáků, na zastoupení chlapců a dívek v dané třídě, na věku, na jejich dosavadních znalostech a ochotě se učit, na zvláštěnostech žákovských osobností. Postupně vzniká žákovské klima dané třídy. Je tedy na učiteli, aby v rámci svých dovedností dokázal řídit třídu na základě jasných dohod a pravidel, zohlednit by měl i žákovské návrhy. Pravidla chování a postupy je vhodné sdělit hned na začátku školního roku. Pokud je žákům řečeno a předloženo, co se od nich očekává, některá nespolutracující chování nemusí vůbec vzniknout. Pravidla třídy by měla být v součinnosti se školním řádem školy a vyžadovat by je měli jednotně všichni pedagogové, kteří do třídy vstupují.

Důležitou součástí školního kurikula je podpora osobnostního rozvoje žáků s důrazem na prevenci vzniku nežádoucího sociálního vývoje. V nově vzniklé třídě je nutné vytvořit podmínky ke spolupráci mezi učitelem a žáky a žáky navzájem.

Například formou třídnických hodin, adaptačními kurzy, osobnostní a sociální výchovou, využít lze také výukové hodiny se zařazením metod dramatické výchovy. Vhodné je užívat prvků zážitkové pedagogiky.

Očekávaným výsledkem práce s třídním kolektivem je pozitivní změna - změna klimatu s cílem vytvoření emočního zázemí a kvalitních interpersonálních vztahů. Děti nastupující do nově vzniklé třídy se musí potýkat s novým prostředím, kolektivem, změnou, jinými pravidly třídy. Proto je velmi důležité budovat a vytvářet pozitivní třídní klima.

Nejvhodnější počáteční metodou je pro nový kolektiv zorganizovat adaptační kurz v jiném než školním prostředí, které ovládne zcela jiná atmosféra bez rušivých faktorů. Na těchto akcích se děti nejenom učí novým věcem, ale zejména poznávají sama sebe i druhé a zvykají si na ně.

Podstatné je navodit příjemnou atmosféru, která mezi nimi prostřednictvím aktivit, činností a zábavy odstraní projevy strachu, studu, ostýchavosti a neinformovanosti. Jedním z cílů je navázat všestranně fungující vztahy a usnadnit komunikaci mezi dětmi a pedagogickým vedením třídy, která v tomto okamžiku začíná vznikat.

6 Přístupy ke studiu klimatu třídy

V současnosti existují tři základní přístupy, jak diagnostikovat klima třídy: kvalitativní, kvantitativní a smíšený.

Základ postupu kvalitativního přístupu ke zkoumání třídního klimatu podle Mareše je převážně slovní projev a obrazové vyjádření v podobě mluveného a psaného projevu, kreseb, fotografií, videozáznamů. Kvantitativní přístup staví na strukturovaném dotazování, které probíhá za standardizovaných podmínek. Obvykle se jedná o dotazníkové šetření.

6.1 Možnosti využití získaných výsledků

Lze získat přehled o spektru žákovských názorů na klima třídy proti dojmům učitelů, či rodičů. Porovnání aktuálního klimatu u různých učitelů, kteří vyučují v dané třídě, což umožňuje získání údajů o tom, zda se stav klimatu shoduje u různých učitelů, kteří v dané třídě vyučují. Porovnání aktuálního klimatu ve třídě před zavedením cílené intervence do klimatu třídy a po zavedení cílové intervence. Zjišťování vztahu mezi prospěchem žáků a klimatem třídy, získání údajů o tom, jestli prospěchové problémy žáků mohou souviset s aktuální podobou klimatu třídy a též zjišťování vztahu mezi chováním žáků a klimatem třídy.

6.2 Metody měření klimatu

V otázce metod měření panuje v odborných názorech určitá shoda. Čapek (2010) konstatuje, že existují dva způsoby, jak měřit klima ve třídě a to objektivní způsob (např. kamerové záznamy) nebo subjektivní způsob (dotazníky, rozhovory).

U kvantitativního pojetí jsou k dispozici dotazníky, posuzovací škály a metoda sociometrie. Jak uvádí Čapek (2010), dotazník lze jako způsob měření třídního klimatu

využít velmi dobře, záleží na struktuře dotazníku, obsahu jeho jednotlivých položek a validitě měření.

6.2.1 Pozorování

Pozorování je plánovitě a cílené sledování pedagogické reality. Patří k základním technikám při sledování pedagogických jevů a sehrává důležitou roli na poli vědeckých metod jak v kvantitativním, tak v kvalitativním výzkumu.

Pozorování lze členit na přímé a nepřímé, přímé dále na strukturované a nestrukturované.

Předností této metody v pedagogickém výzkumu je to, že umožňuje přirozené sledování pedagogických jevů a procesů. Poskytuje jedinečný kontakt s pedagogickou realitou.

Nevýhodou bývá časová náročnost při vyhodnocování údajů a rovněž ta skutečnost, že přítomnost jiné osoby ve třídě může přirozené procesy narušit.

6.2.2 Rozhovor

Je výzkumná metoda založená na komunikaci a interakci mezi respondentem a výzkumníkem. Je poměrně dobrým výzkumným nástrojem pro šetření klimatu ve třídě. Pro úspěšnost této metody je třeba si předem dobře promyslet každou etapu zkoumání (příprava rozhovoru, průběh rozhovoru, vyhodnocení rozhovoru).

Metoda rozhovoru je výzkumnou metodou v kvalitativním výzkumu, neboť nabízí možnost přímého setkání s respondentem. Nevýhodou je časová náročnost této metody. Rozhovor lze rovněž kombinovat s dotazníkem, experimentem nebo pozorováním.

6.2.3 Dotazníky a posuzovací škály

Jedná se o typický nástroj kvantitativního pojetí výzkumu. Musí mít přesné náležitosti, následné měření musí být validní a relevantní. Kromě toho, že učitel o klimatu té či oné třídy ví již i z jiných zdrojů (práce žáků, chování o přestávkách apod.), může právě

dotazník jeho úvahy upřesnit, vyvrátit či potvrdit. Získané údaje jsou pokládány za ukazatele efektivity vyučování.

Nejlepším a nejvíce relevantním způsobem, jak klima „změřit“ je jistě kombinace těchto metod, je-li to možné.

Metody klimatu by měly splňovat kritéria objektivnosti, což znamená jednoznačné výsledky a míru nezávislosti na osobě uživatele. Metoda musí být identická u různých osob za stejných podmínek, měřit to co má v stálém čase, aby byla standardní, spolehlivá a validní. Úspornost a reprezentativnost metody se vyznačuje časovou nenáročností na administrativu a vyhodnocování.

7 Shrnutí teoretické části

Teoretická část práce se zabývá základními komponenty, které utvářejí klima třídy. Důležitými faktory, které ovlivňují klima školní třídy, jsou učitel a žák. Pozitivní školní klima je model, ve kterém je garantován zájem o člověka, posílení jeho identity.

V pozitivním klimatu třídy se zvyšuje motivace žáků, kteří se cítí být odpovědní za své chování, častěji si kladou vlastní cíle, mají vyšší sebedůvěru a realističtější sebehodnocení. Mohou nastat také problémy v klimatu školní třídy, které se projevují vzájemným rušením žáků, zesměšňováním žáků, nebo i šikanováním. Žáci mohou pociťovat negativní duševní stavy, jako jsou tréma, strach a obavy z vlastního výkonu. Je třeba tyto negativní symptomy eliminovat.

Každý učitel by si měl uvědomit, že se klima třídy dá ovlivnit. Je ale velmi důležité, aby na jeho ovlivňování a vylepšování spolupracovali všichni aktéři společně.

Jedná se o záležitost dlouhodobou a ne jednoduchou.

Učitel by si měl být vědom toho, že žáci ve třídě jsou lidské bytosti, které mají své nápady a názory, měl by brát v úvahu jejich náměty, připomínky a žáci musí vědět, že na také na nich velmi záleží, jak se jim bude ve třídě pracovat a žít, a že jsou to také oni, kdo mohou život ve třídě nějak ovlivnit.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

8 Výzkumný úkol

V praktické části své práce se zabývám realizací jednotlivých fází šetření v nově vzniklé třídě, skupině dětí, která má dvojí zaměření. Posuzuji interpersonální vztahy ve třídě, navrhuji strategie a postupy k dalšímu rozvoji pozitivního klimatu třídy. Tato práce si klade za úkol získat informace o tom, co ve třídě funguje, na co je třeba se zaměřit a zda systematický program zaměřený na interpersonální vztahy může napomoci zlepšit a zkvalitnit třídní klima.

8.1 Metodologický přístup

Jedním ze způsobů, jak může pedagog zjistit, co je třeba udělat pro zlepšení klimatu ve třídě, je provést průzkum, vyptat se žáků, učitelů, rodičů, co si o škole/třídě/ myslí a dále v rámci pozorování zjistit, co by se v ní dalo zlepšit. V této práci je tedy metodologický přístup založen na akčním učitelském výzkumu, ve kterém jsou použity dotazníky pro rodiče, žáky a učitele, pozorování systematického programu vedeného školním psychologem, vyhodnocení akčního výzkumu standardizovaným dotazníkem MCI. Jako doplňující metody jsou využity rozhovory s expertem, s učiteli téže školy, pro porovnání výsledků i dotazníky žáků jiných, stejným způsobem vzniklých tříd.

8.2 Charakteristika školy

Zde uvádím charakteristiku školy, v níž jsem průzkum třídního klimatu tříd prováděla.

Základní škola Lipanská se nachází v Kolíně. Je plně organizovanou, úplnou základní školou s prvním i druhým stupněm, školní družinou a školním klubem. Pracuje podle svého ŠVP s názvem Harmonie, má 9 postupných ročníků s paralelními třídami, s počtem 520 žáků.

Škola je zaměřena na rozšířenou výuku hudební výchovy – sborový zpěv, hra na nástroj, balet

rozšířenou výuku výtvarné výchovy

rozšířenou výuku tělesné výchovy - lední hokej

Rozšířená výuka tělesné výchovy se specializuje na **lední hokej**. Práce spočívá v tom, že žáci mají upravený učební plán s větším množstvím hodin tělesné výchovy, které jsou v zimě věnovány tréninkům hokeje a v létě rehabilitaci a plavání.

V rámci rozšířené výuky hudební výchovy na škole pracují **pěvecké sbory a žakovský orchestr**. Hudebníci, ať jsou to muzikanti nebo baletky, si rozvíjejí svůj talent a své znalosti ze ZUŠ i na škole základní.

Žáci s rozšířenou výukou výtvarné výchovy mají upravené osnovy s větším počtem hodin, ve kterých se věnují i dalším netradičním technikám a rozvíjejí svůj výtvarný talent.

8.3 Charakteristika třídy

Pro sledování a analýzu jednotlivých složek jsem si vybrala 4. a 5. ročník ZŠ Lipanská v Kolíně, protože na této škole pracuji a v této třídě jsem převzala třídnictví v září 2012. Třída vznikla nově podle specializací, které si děti zvolily. Vznikl tak nový kolektiv, složený ze dvou skupin dětí, které mají rozdílné zájmy. Jedna skupina zaměřená na hudební výchovu, druhá, početnější na lední hokej. Kolektiv tedy byl zcela nový a nesusoudný, jak do profesních odborností, tak do sociálních zkušeností a kvality vztahů mezi spolužáky.

Ve třídě je 26 žáků, z toho 8 děvčat a 18 chlapců. Žáci jsou rozděleni do 2 skupin rozšířené výuky- TV lední hokej, HV- sborový zpěv a hra na nástroj.

Složení žáků třídy 4. A

složení	Počet	chlapci	dívky
celkem	26	18	8
TV- hokej	16	16	0
HV- sbor a orchestr	9	2	7
HV- balet	1	0	1

Věkové složení dětí je v rozmezí jednoho kalendářního roku.

9 Metody sběru dat první fáze šetření

V první fázi svého výzkumu jsem ke splnění úkolů výzkumu a na základě daných možností použila dotazníkové metody. Vytvořila jsem tři druhy dotazníků, / šetření/ pro žáky, rodiče dětí a učitele, kteří v dané třídě vyučují.

V rámci této oblasti jsem hledala odpověď na otázky:

Pro žáky - Jak žáci vnímají učitele a výuku ve své třídě? Co spoluprožívají, zda jim je v kmenové třídě dobře

Pro učitele - Jak se v dané třídě pracuje učitelům, kteří zde učí

Názory rodičů

Dotazníky vlastní konstrukce jsem vytvořila a následně předala s vysvětlením učitelům, kteří ve třídě vyučovali.

Rodiče vyplňovali dotazníky při našem setkání na závěrečné třídní schůzce.

Pro žáky jsem dotazník připravila do třídnické hodiny a vysvětlila jim postup při vyplňování. Žáci měli písemné instrukce i v úvodu dotazníku. Jeho vyplnění trvalo přibližně dvacet minut.

Bylo jim vysvětleno, že dotazník je anonymní a každý ho vyplňuje sám za sebe. Ke každé otázce byl nabídnut výběr z pěti možností, kdy neexistuje dobrá nebo špatná

odpověď. Pokud souhlasili s některým z tvrzení, zakroužkovali ho. Byli upozorněni na to, aby odpověděli na každou otázku. Následně jsem si vyplněné dotazníky převzala.

Výsledky dotazníkového šetření

V přílohách této práce je uvedena podoba dotazníků i jejich grafické vyhodnocení.

9.1 Vyhodnocení rodičovského dotazníku

Z vyhodnocení dotazníků pro rodiče vyplývá, že prostředí učebny jejich dítěte jim vyhovuje, mají dostatek informací o činnosti třídy, prospěchu a chování svého dítěte a celkově vnímají klima třídy 4. A jako pozitivní. Úroveň školy je podle nich na vzrůstající úrovni, se zaměstnanci školy mohou konzultovat záležitosti svého dítěte, jejich dítě důvěřuje svému učiteli, úroveň výuky dává dětem základy pro další vzdělávání, jsou si vědomi toho, že jejich dítě je ovlivňováno svými spolužáky, ve většině případů kladně.

Velká většina rodičů upřednostňuje slovní hodnocení před klasickým známkováním.

Všichni jsou v plné míře spokojeni s ostatními akcemi školy.

Část rodičů nemá dobrý pocit z jednání s pracovníky školy, pro některé rodiče nejsou požadavky kladené na jejich dítě úměrné jeho schopnostem.

Zhruba na poloviny se rozdělili rodiče v názorech na chování některých žáků třídy ke svému dítěti, část je tímto chováním znepokojena, část ji nevnímá jako ohrožující.

Celou škálu odpovědí využili rodiče pouze v otázce týkající se nabídky mimoškolní činnosti, pro většinu je dostatečná, našli se ale i tací, kteří tuto nabídku hodnotí jako nedostačující.

9.2 Vyhodnocení učitelského dotazníku

Z vyhodnocení dotazníku pro učitele, kteří v dané třídě učí, vyplývá, že činnost se žáky je pro ně zajímavá, využívají různé metody práce, žáci jsou seznámeni s kritérii hodnocení a učitelé si zpětně ověřují, zda žáci chápou probírané učivo, motivují žáky k učení a celoživotnímu vzdělávání, žáci je celkem respektují. Vyučující cítí odpovědnost za to, co se žáci naučí. Nedaří se však skupinová práce při výuce. Všichni se shodli, že znají mezipředmětové souvislosti a ztotožňují se strategickými cíli školy.

Valné většině je umožňována účast na akcích DVPP. Pouze části učitelů se žáci svěřují se svými problémy a zážitky.

Malé části učitelů nevyhovují formy komunikace s rodiči, většině však ano.

Celou škálu odpovědí využili pedagogové pouze v odpovědi na otázku, zda je jejich práce vedením školy spravedlivě ohodnocena. Nespokojenost vyplynula z odpovědí na otázku ohledně skupinové práce dětí při hodinách.

9.3 Vyhodnocení žakovského dotazníku

Z dotazníku pro žáky vyplývá, že žáci jsou si vědomi toho, že ve třídě byla jasně řečena pravidla, která se mají dodržovat, o přestávce si mohou hrát a odpočívat, jsou pochváleni, když se jim něco povede. Všichni hodnotí třídní učitelku jako spravedlivou.

Téměř všem se líbí prostředí v jejich třídě, učitelé jim pomáhají, vyučování je baví, nebojí se zeptat, když něco nevědí, při vyučování se nenudí, mohou říct svůj názor. Uvedli, že třídní učitelka se je snaží poznat hlouběji než ostatní vyučující.

Většina žáků má ve třídě kamarády, našli se ale i tací, kteří uvedli, že spíše ne. Zhruba stejně byly rozděleny odpovědi na dotaz, zda si ve třídě žáci vzájemně pomáhají.

Část žáků uvedla, že ve třídě se vyskytuje někdo, koho se bojí.

Celou škálu odpovědí využili žáci v odpovědi na otázku, zda znají někoho, kdo ve třídě ubližuje jiným dětem.

9.4 Celkové shrnutí dotazníkového šetření z května 2013.

Výsledky šetření v oblasti klimatu ve třídě 4. A vypovídají o tom, že jde všem zúčastněným složkám o spoluvytváření klimatu tak, aby se žáci ve třídě i ve škole cítili dobře a bezpečně.

Z dotazníků také ale vyplývá, že je třída nesourodá a v dalším období bude třeba se zaměřit především na spolupráci a kooperaci žáků ve třídě a příznivý rozvoj sociálních vztahů.

Získala jsem mnoho cenných informací, které sloužily jako vstupní brána pro práci se skupinou na rozvoji a zdokonalení třídního klimatu v dalším ročníku, tedy v 5. A.

10 Cílený program Chci zůstat ve škole

Na začátku nového školního roku 2013/2014 jsem oslovila školního psychologa, aby moje třída byla zařazena do systematického cíleného programu „Chci zůstat ve škole“ a stanovila jsem si tyto priority svého následného pozorování:

- ✓ **Spokojenost žáků ve třídě** – zjistit vztah žáků ke své třídě, míru spokojenosti, pohody.
- ✓ **Konflikty žáků ve třídě** – zjistit komplikace ve vztazích mezi žáky, míru napětí, sporů.
- ✓ **Rivalita vztahů mezi žáky ve třídě** – zjistit konkurenční vztahy mezi žáky, míru snah po vyniknutí.
- ✓ **Koheze třídy** – zjistit přátelské a nepřátelské vztahy mezi žáky, míru pospolitosti třídy.

Primární prevence je zaměřena na předcházení nežádoucího sociálního vývoje v třídním kolektivu a v jejím rámci se zaměříme na budování zdravých mezilidských vztahů.

10.1 Charakteristika programu „Chci zůstat ve škole“

Školní psycholog nebo školní speciální pedagog působící na škole může pomoci v případech školních neúspěchů žáka – např. obtíže se soustředěním, pamětí, pracovním tempem, výkyvy ve výkonu a dále v situaci žáka se sníženým nadáním či nerovnoměrným vývojem, při neefektivní domácí přípravě, vedení žáků se specifickými poruchami učení nebo chování, výchovných obtíží žáka doma nebo ve škole, vedení žáků ze socio-ekonomicky znevýhodněného prostředí.

Při náročné rodinné situaci žáka, psychosomatických obtíží dítěte, specifických osobnostních charakteristik dítěte (děti zvýšeně úzkostné, děti s nízkým sebevědomím, děti se sníženou schopností seberegulace). Dále kariérové poradenství při volbě povolání, resp. dalšího vzdělávání, usnadnění komunikace mezi rodinou a školou a vyhledávání kontaktů na další odborná pracoviště poskytující péči dětem a mladistvým.

Školní psycholog a školní speciální pedagog jsou k dispozici dětem, rodičům i pedagogům školy. Všichni jsou vázáni zásadou mlčenlivosti dle zákona 101/2000Sb na ochranu osobních údajů. Činnost školního psychologa a školního speciálního pedagoga je samostatná poradenská činnost, která není přímou součástí vzdělávací činnosti školy.

Legislativně se činnost školního psychologa a školního speciálního pedagoga opírá o vyhlášku 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve škole a školských poradenských zařízeních a její novelizaci 116/2011 Sb. a dále vychází z Koncepce poradenských služeb poskytovaných na školách (Věstník MŠMT 7/2005). Práce školního psychologa a speciálního pedagoga s nezletilou osobou může probíhat pouze se souhlasem zákonného zástupce nezletilé osoby.

Za tímto účelem jsou rodiče žáků školy vyzváni k podpisu tzv. generálního a individuálního souhlasu s činností psychologa a speciálního pedagoga.

V rámci generálního souhlasu, který rodič uděluje na začátku školního roku, smí školní psycholog a školní speciální pedagog vstupovat do kontaktu s dítětem v následujících činnostech:

- ✓ spolupráce s učiteli při vyhledávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků mimořádně nadaných
- ✓ podílení se na vedení třídnických hodin ve spolupráci s třídním učitelem
- ✓ poskytnutí úvodní poradenské konzultace dítěti, které odborníka samo vyhledalo (o takovém kontaktu bude rodič informován ze strany školy)
- ✓ poskytnutí krizové intervence dítěti, které se ocitlo v psychicky mimořádně náročné situaci (o takovém kontaktu bude rodič informován ze strany školy)
- ✓ vytváření podmínek k maximálnímu využití potenciálu dítěte
- ✓ **primárně preventivní práce s třídními kolektivy zaměřené na podporu dobrých vztahů ve třídách**
- ✓ realizace anonymních anketních šetření a průzkumů ve škole (vztah žáků k vyučovacím předmětům,
- ✓ výskyt sociálně nežádoucích jevů aj.) a konzultace zjištěných údajů s vedením školy, výchovným poradcem, školním metodikem prevence a třídním učitelem při důsledném zachování anonymity jednotlivých žáků, kteří se šetření a průzkumu zúčastnili
- ✓ informování rodičů na třídních schůzkách nebo prostřednictvím mimořádných písemných sdělení o výsledcích anonymních anketních šetření a průzkumech

10.2 Použité metody a hypotézy druhé fáze šetření

Skupinový program byl realizován v rámci projektu „Chci zůstat ve škole“ (reg.č. CZ.1.07/1.2.33/02.0028) a vedl jej psycholog PhDr. Pavel Čapka. Má role spočívala v tom, že jsem byla pozorovatelem všech skupinových setkání a pořizovala o skupinových programech záznamy (každá skupina = jeden záznam). Vždy jsem měla na paměti cíl práce aplikovaný do hypotéz v práci se skupinou. Intervence odborného pracovníka byl odborný vstup do třídy s cílem dosáhnout změny v chování žáků či jejich vzájemných vztahů a klimatu třídy. Učit žáky řešit problémy, uvědomovat si a přebírat svůj díl odpovědnosti a zabránit patologii ve vztazích mezi žáky.

Metodou mého akčního výzkumu bylo tedy pozorování, neboť jsem přesvědčena o tom, že patří k metodě vhodné pro zkoumání mého problému a dalším důvodem je hledisko praktické. Ve třídě působím jako třídní učitelka, která třídu sice zná, ale v rámci skupinových programů se na ni dívá jakoby zvenějšku, tedy jiným úhlem pohledu.

Před každým skupinovým programem proběhla schůzka s psychologem, kde jsme vzájemně konzultovali program, obsah a techniku, která bude použita, a vzápětí, po skončení skupinového programu, jsme realizovali burzu nápadů mezi mnou a psychologem. Vyjasňovali jsme si stanoviska k programu a sladili jsme další postup pro program příští.

Stanovila jsem si tyto hypotézy:

H1 Chlapci – hokejisté, přenášejí své chování z hokejových tréninků do třídy a klima třídy je tímto chováním ovlivněno.

H2 Chlapci - hudebníci komunikují s chlapci - hokejisty méně.

H3 Děvčata jsou submisivnější a nemají potřebu s chlapci hokejisty soupeřit, ale spolupracovat, s chlapci hudebníky děvčata spolupracují.

H4 „Profesní skupiny ve třídě“ (hokejisté a hudebníci) se plně respektují ve svých odbornostech.

H5 Skupinový program přispěje pozitivně k rozvoji vztahů ve třídě mezi chlapci - hokejisty a chlapci - hudebníky a mezi všemi chlapci a děvčaty; vztahy mezi děvčaty navzájem jsou stabilizované.

Potvrzení nebo vyvrácení hypotéz má přinést půlroční skupinový program práce se třídou, na který bude navazovat standardizovaný dotazník MCI (My Class Inventory, autory jsou Australané B. J. Fraser a D. L. Fisher, 1986). Po jeho vyplnění žáky a po vyhodnocení všech skupinových programů stanovím v závěru diplomové práce návrhy pro další postup v 5. A.

10.3 Program se skupinou 5. A ve školním roce 2013/2014

Program práce se skupinou páté třídy se realizoval v rámci programu „Chci zůstat ve škole“ od září 2013 do ledna 2014, tedy půl roku. Program realizoval PhDr. Pavel Čapka, který v rámci výše uvedeného projektu působí ve 4. ZŠ Kolín jako školní psycholog na poloviční úvazek (od září 2013 do června 2014).

Všichni rodiče žáků byli požádáni na úvodní třídní schůzce o podepsání tzv. Generálního souhlasu, tj. dobrozdání pro školního psychologa, že může kontaktovat jejich dítě a pracovat s ním v rámci psychologické intervence a psychologického poradenství.

V případě, že by školní psycholog chtěl realizovat se třídou systematičtější psychologickou práci, bylo nezbytné získat od rodičů ještě tzv. Individuální souhlas, na jehož základě bylo možné pracovat se třídou včetně obvyklých metod a technik odpovídajících věku dětí. V této třídě se mi podařilo získat pro všechny děti individuální souhlas rodičů a mohly být tedy zařazeny do cíleného programu.

V následujícím textu se zaměřím na jednotlivé části skupinové práce v průběhu času. Skupinový program probíhal vždy ve středu nebo ve čtvrtek dopoledne, v délce 45 minut.

10.3.1 Pozorování skupinového programu

Jak jsem již dříve zmínila, od září 2013 do ledna 2014 proběhl v 5. A skupinový program zaměřený na zlepšení klimatu ve třídě. Celkem proběhlo dvacet setkání, která vedl PhDr. Pavel Čapka, školní psycholog v rámci projektu „Chci zůstat ve škole“. Každé setkání v délce vyučovací jednotky mělo pevně stanovenou strukturu:

1. Konzultace psychologa s pedagogem

Před každým setkáním psychologa se třídou proběhla konzultace aktuálního problému, který ve třídě nastal.

2. Dlouhodobý cíl práce se třídou

Rozvoj spolupráce, posilování kooperace žáků a zlepšení sociálních vztahů ve třídě.

3. Obsah práce se třídou

10.3.2 Záznamy pozorování skupinového programu

Složení žáků třídy 5. A

složení	Počet	chlapci	dívky
celkem	26	18	8
TV- hokej	16	16	0
HV- sbor a orchestr	9	2	7
balet	1	0	1

Věkové složení dětí je v rozmezí jednoho kalendářního roku.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 11/9-2013

Konzultace

Konzultace reflektovala potřeby a zájmy žáků účastnit se skupinového programu s předchozím souhlasem rodičů. Prvotním impulsem byl zájem třídní učitelky, později i čtyř dívek, které cítily potřebu zlepšit klima třídy, zejména v oblasti vztahů a spolupráce. Byla zdůrazněna potřeba s třídou pracovat soustavněji, min. v délce 3 měsíců.

Osnova práce se třídou

Seznámení se s cílem skupinového programu.

Seznámení dětí s psychologem a jeho představení (děti se jej mohou zeptat na cokoliv, co je bude o něm zajímat).

Role třídní učitelky v rámci skupinového programu.

Obsah práce se třídou

Privítání – co se událo do dnešního dne, kdy jsme se neznali ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Informace o cílech skupinového programu v rámci koedukované třídy s větším počtem chlapců – sdělení informací o struktuře každého setkání, pravidlech na skupinách a měsíčních cílech, které bychom měli naplnit. Byl zmíněn i výsledný cíl, kterým je zlepšení vztahů ve třídě a zkvalitnění spolupráce.

Technika: poznávání neznámého dospělého člověka – školního psychologa. Školní psycholog napsal na tabuli 5 výchozích informací o sobě a žáci měli sdělit, zda jim tyto informace dostačují, či nikoliv a případně se zeptat na cokoliv dalšího.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 18/9 - 2013

Konzultace

Konzultace vycházela z toho, že žáci mají minimální zkušenosti s neverbální komunikací a zatím kooperují pouze ve stejně zaměřených skupinách a napříč třídou se ani moc poznat nechtějí.

Osnova práce se třídou

Zkouška komunikovat neverbálně a předávat co nejvíce informací.

Dovednost ocenit nebo odmítnout spolužáka.

Hodnocení spolužáka celou třídou, ceny pro vítěze.

Obsah práce se třídou

Privítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Technika: hra na kocoura, který předává informace formou neverbální komunikace – grimas tak dlouho, až rozesměje protihráče, kterého si vybral (žáci sedí v kruhu a aktér si vybere vždy jednoho spolužáka, ke kterému dojde)

Po pěti výstupech žáci hodnotí své kolegy s tím, že mají říci, který byl nejlepší a který byl nejhorší, jde o pocitovou záležitost, tedy o to, jak se při jejich vystoupení cítili.

Po vystoupení žáků celé třídy se hodnotí tři nejlepší spolužáci, zde si žáci uvědomovali relativitu pocitového hodnocení v rámci několika desítek minut s důrazem na vliv třídy na jejich rozhodování. **Doporučení**, které vzniklo v rámci pozorování této aktivity, bylo zaměřeno na opakování této techniky, protože minimálně 2/3 žáků byly bezradné a nevěděly si rady s tím, jak své pocity předávat, natož hodnotit.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 25/9 – 2013

Konzultace

Třídní učitelka doporučila školnímu psychologovi na základě přání dětí, aby se společně podívali na video „Ze života zvířat v pralese“, což bylo vystoupení, které děti připravily na konci 4. třídy v rámci Akademie školy.

Osnova práce se třídou

Pozorné zhlédnutí videa a role každého žáka v něm.

Identifikace s představovaným zvířetem.

Zvířecí vlastnosti = lidské vlastnosti?

Obsah práce se třídou

Privítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Technika: Video třídy 5. A jako divadelní představení, žáci hodnotili sami sebe – co se jim na sobě líbilo a co nikoliv, a dále to, zda se identifikovali s vlastnostmi zvířete, které představovali a proč a zda je jiné zvíře, jehož vlastnosti mu vyhovují a kde lze u lidí tyto vlastnosti využít. Realizace probíhala v kruhu, vždy jeden žák a okamžitá zpětná vazba na jeho výběr.

Pozorování bylo v tomto programu všestranné, školní psycholog pozoroval video a žáci pozorovali jeho reakce na ně a v rámci prezentace zvířecích vlastností byla autenticita těchto prezentací ovlivněna dotazy školního psychologa s ochotou dětí je akceptovat.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 25/9 - 2013

Konzultace

Konzultace vycházela z toho, že se hokejisté chovají zcela nevhodně k děvčatům, ale i k některým chlapcům – hudebníkům. Byla vyslovena zakázka, abychom se pokusili vytvořit modelové situace vhodného a nevhodného chování a žáci mají mezi nimi rozpoznat rozdíly.

Osnova práce se třídou

Trénink vhodného a nevhodného chování.

Základy společenského chování.

Obsah práce se třídou

Privítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Technika: vstoupíme do světa dospělých a budeme hrát následující příběhy - vyřizování záležitostí na úřadě, reklamace výrobku u prodejce, žádost o půjčku a koupě nového automobilu. Třidu rozdělil školní psycholog tak, aby byl v dyádě vždy chlapec a dívka (chlapci, kteří zbyli, byli zařazeni znovu k dívkám, které „hrály“ dvakrát)

Technika umožnila diagnostikovat elementární principy zdvořilého chování, schopnost říci si potřebné informace a ochotu jít do rizika, nemám-li dostatek informací potřebných k rozhodování. Dále prověřila matematickou logiku při výpočtu půjčky a koupě nového automobilu.

Program, byl i přes komplikovanější zadání velmi výživný; žáci se velmi snažili, školním psychologem náhodně vybrané dvojice fungovaly adekvátně situaci a matematická hitparáda výpočtů prověřila školní úspěšnost tohoto předmětu. Osvědčilo se prokládat tento skupinový program testováním školních znalostí, samozřejmě bez známkování.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 2/10 - 2013

Konzultace

Chlapci – hokejisté přenášejí z hokejových tréninků a zápasů agresivnější chování a vulgární výrazy, které nekorespondují se Školním řádem a negativně ovlivňují atmosféru třídy.

Osnova práce se třídou

Standardy chování v hokeji.

Standardy chování ve škole.

Korekce nesourodých standardů.

Obsah práce se třídou

Privítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Technika: chlapci – hokejisté dostali za úkol předvést hitparádu verbálních standardů při hokejovém tréninku a zápase s tím, že chlapci – hudebníci předvedli totéž, ale při hudebním cvičení a při koncertu. Obě skupiny měli za úkol najít styčné a třecí plochy tohoto problému. Rozhodčím tohoto sporu byla přítomná děvčata (taktéž hudebnice). Ta zapisovala a převáděla výstupy hokejistů a hudebníků do školního prostředí tak, aby byly vyloučeny ty nesoulady, jež nekorespondují se Školním řádem.

Doporučení je v tomto případě jednoznačné a totiž to, aby chlapci-hokejisté respektovali pravidla té instituce, ve které se momentálně nacházejí.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 9/10 - 2013

Konzultace

Třída má momentálně špatnou náladu a jejími nositeli jsou děvčata, bylo by vhodné rozvinout pozitivní emoce a to ty, které by byly přenositelné na celou třídu.

Osnova práce se třídou

Okamžitá změna nálady ve prospěch ostatních.

Pomoc spolužákovi -spolužákům, není-li mu (jim) právě příliš dobře.

Obsah práce se třídou

Privítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Technika: chlapci – hokejisté, jako obvyklí nositelé dobré nálady a pohodáři za všech okolností (mimo situace, kdy prohrají zápas) mají za úkol předvést pantomimicky svůj prima den tak, aby ostatní spolužáci (zejména dívky) byly ochotny tomuto představení uvěřit.

Chlapci – hokejisté předvedli pantomimický příběh tréninku v hokeji a vítězný hokejový zápas se všemi zvyklostmi, které k jejich klubu patří. Děvčatům se jejich vystoupení velmi líbilo a přerušovala je velmi často potleskem a povzbuzujícím aplausem.

Chlapci – hokejisté jsou ochotni a schopni se pro třídu za určitých okolností „rozdat“, umí být společenštlí, přátelští a vyžaduje-li to situace, tak ani nemluví (pantomima), čehož je nutné častěji využívat.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 16/10-2013

Konzultace

Ve třídě vznikla klasická konfliktní situace mezi chlapci-hokejisty a děvčaty ohledně úklidu ve třídě a je nezbytné situaci zklidnit, nejlépe prostřednictvím jiné odbornosti, než jaká je ve třídě zastoupena (hokejisté a hudebníci).

Osnova práce se třídou

Barva jako vyjádření momentálního emočního stavu.

Pestrost barev vyjadřuje pestrost života.

Obsah práce se třídou

Privítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Technika: Dětem jsou rozdány pastelky (10 základních barev), každý si vybere 5 pastelek (barev) a má za úkol nakreslit to, co momentálně chce svým spolužákům sdělit. Poté prezentují jednotlivci spolužákům svou produkci a vysvětlují, proč si vybrali právě těchto 5 barev a co pro ně jednotlivé barvy znamenají.

Práce s barvami je velmi oblíbenou činností dětí a navíc má velkou vypovídací osobnostní hodnotu a energetickou cenu. Předpokládám, že s podobnými technikami budeme i nadále pracovat a každý žák přispěje k zlepšení třídního prostředí svým vkladem.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 24/10-2013

Konzultace

Byla vyslovena potřeba toho, aby děti dokázaly více hovořit před skupinou spolužáků a aby dokázaly svůj postoj obhájit.

Osnova práce se třídou

Vnímání sebe sama v rámci třídy.

Vnímání třídy jako svého životního prostoru.

Obsah práce se třídou

Přivítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Technika: Žákům byly rozdány kartičky velikosti klasické obálky, na kterou dostali za úkol nakreslit erb a motto třídy 5. A. Kresba mohla být barevná nebo černobílá, měla jen vyjadřovat, čím je třída charakteristická. Technika rozdělila třídu na 3. skupiny, ta první (děvčata) pracovala vcelku rychle a měla jasnou představu jak oba úkoly zpracovat, druhá skupina (chlapci – hudebníci) stagnovala a v závěru časového limitu splnila buď jeden, nebo druhý úkol a třetí skupina (chlapci – hokejisté) úkol nesplnila.

Identifikace se třídou v podobě erbů a motta třídy byla rozdělena podle profesních odborností a skupina, která je zvyklá na rigorózní vedení, úkol bez vedení nesplnila. Nutné tyto činnosti opakovat a zařazovat je i mimo cílený program.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 31/10-2013

Konzultace

Návaznost na předchozí skupinový program, protože nesplnil očekávání, bude se v něm v jiné formě pokračovat.

Osnova práce se třídou

Vytvoření mého originálního životního prostoru

Moje zájmy

Obsah práce se třídou

Privítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (kdo chce o tom mluvit)

Technika: školní psycholog rozdál všem žákům velký list z „flipu“ a 5 barevných fixů (červený, modrý, zelený, žlutý a černý). Žáci mají nakreslit svůj životní prostor, tedy to, kde cítí bezpečně, pohodově a spokojeně. Byli rozmístěni po celé třídě, vč. kabinetu třídní učitelky tak, aby měl každý z nich klid a vzájemně se nerušili. Zhruba v polovině úkolu přišla další instrukce, aby do životního prostoru dokreslili ještě své zájmy. Po skončení úkoly žáci vytvořili skupiny podle podobného pohledu na život a podle svých zájmů. Skupinek bylo kupodivu jen 6 z celkového počtu 26 žáků. Žáky může spojovat vše a nic, možné i nemožné, ale vždy to, co je spojuje, má cenu nejen momentální, ale především cenu pro rozvoj a udržování pozitivních vztahů a jako předpoklad pro příznivou kooperaci ve třídě.

Pozorování práce se třídou 5.A dne 6/11-2013

Konzultace

Třída je složena z hokejistů a hudebníků, s větším počtem hokejistů; tomu odpovídají i standardy chování, které jsou přenášeny z tréninků a zápasů na úkor ostatních žáků třídy, proces spolupráce školního psychologa se třídou a třídní učitelkou se jeví jako nezbytný, v průběhu celého programu práce se třídou.

Osnova práce se třídou

Pokusit se naučit vnímat všechny žáky třídy

Naslouchat ostatním a sám sobě

Obsah práce se třídou

Přivítání – co událo za týden, kdy jsme se neviděli ve třídě, ale i u každého jednotlivce (/kdo chce o tom mluvit/).

Technika: hra na pravdu, žáci dostali 5 kartiček, na ty napsali 5 výroků (libovolný počet pravdivých a nepravdivých) vztahujících se k životu třídy a zájmům žáků.

Poté předstupovali po jednom všichni žáci před auditorium třídy a prezentovali své výroky, ostatní měli poznat, co pravda je a co nikoliv.

Výrazné disproporce mezi vnímáním ostatních podle zájmů a postavení ve třídě, ale také problém sám za sebe prezentovat výroky (tedy vůbec je napsat tak, aby měly logiku a verbálně je přednést bez zbytečné nonverbální komunikace).

Naslouchání ostatním byl u třetího výroku problém, bez ohledu na pohlaví a specializaci ve třídě.

Techniku budeme občasné s jiným zadáním opakovat, neboť sami žáci vidí, že některé věci lze natrénovat stejně jako v hokeji a v hudbě.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 13/11-2013

Konzultace

Konzultace akcentovala potřebu rozvoje spolupráce ve třídě průřezem celého zaměření třídy a to v co možná největším množství činností; nejspíše však v oblasti face to face (pomoci v lidských záležitostech).

Osnova práce se třídou

Je dobré se spolehnout na celou třídu a tedy sám na sebe

Spolupráce se nejvíce projeví v období nedostatku.

Obsah práce se třídou

Privítání, co bylo, jak bylo, jak se komu vedlo ve škole – hodnocení učiteli.

Technika: rozehřívací kolo „Co si vezmu na pustý ostrov“ – jedna věc, ostatní přidají další a pak vždy opakují předchozí (do poloviny kruhu) a pak opět znovu – výčet věcí je již signifikantní pro „osobní a společné potřeby jedince a třídy“

Pak se vzali všichni za ruce (had) a vydali se cestou na ostrov přes překážky ve třídě, které jim předtím TU na základě instrukce připravila – hodnotili disciplínu, pomoc, spolupráci, komunikaci a ochotu pomoci ostatním

Nakonec všichni po jednu (šéfa nedokázali zvolit) kreslili na velký papír od flipu „ostrov třídy 5A“

Technika potvrdila rozporuplnost v chápání a potřebě pomoci a spolupracovat sám sobě a ostatním. Reciprocita bude žádoucí.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 20/11-2013

Konzultace

Konzultace akcentovala potřebu rozvoje spolupráce ve třídě s důrazem na postavení dívek a hochů (hoši jako hokejisté se cítí být důležitějšími, dívky jsou brány jako to, že ve třídě „jsou“). Vystala potřeba se pokusit tento úzus narovnat, resp. mu nabídnout jiný rozměr (úhel pohledu).

Osnova práce se třídou

Ve třídě jsou hoši a dívky, kdo z nich je pro třídu nejpotřebnější, nejužitečnější a nejpracovitější?

Jaké činnosti jsme schopni vykonávat společně jako rovnocenní partneři?

Obsah práce se třídou

Privítání, co bylo, jak bylo, jak se komu vedlo ve škole – hodnocení každý sám za sebe.

Technika: vytvoříme klasickou rodinu- táta – máma a děti, se kterými rodiče píší domácí úkoly z ČS, M a CJ, role si rozdělí skupina (4 lidé) podle svého uvážení; do skupinek je rozdělí psycholog podle toho, jak je doposud poznal. Každá skupina dostane 10 min na přípravu a pak příběh předvede, ostatní poslouchají a pozorují a snaží se zahrnout do své etudy to nejlepší, co u spolužáků zažili. Na závěr každý sám za sebe sdělí třídě, co dá „přenést“ do třídy.

Technika potvrdila nejednotnost, striktně mužský a ženský pohled na svět okolo sebe a lpění na rodinných tradicích, resp. na dosavadních životních zkušenostech.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 28/11 – 2013

Společná účast na florbalovém turnaji 5. ročníků

Účast třídní učitelky, všech žáků třídy, psychologa, rodičů.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 4/12 – 2013

Konzultace

Konzultace akcentovala potřebu spolupráce s důrazem na předávání sociálních zkušeností a prezentaci zájmů jako spojovacího můstku v komunikaci a v kooperaci.

Osnova práce se třídou

- vytvoření hierarchie sociálních zkušeností a vyhodnocení (třídou), které jsou pro ně nejvhodnější a nejlepší
- prezentace zájmů souvisejících se třídou jako potencionálního nástroje řízení perspektivní kariéry

Obsah práce se třídou

Privítání, co bylo, jak bylo, jak se komu vedlo ve škole – hodnocení každý sám za sebe.

Technika: 1. vytvoříme 4 skupiny (vyzve žáky střídavě psycholog a TU) podle sociálních zkušeností, které se jim zdají být v současné situaci ty nejvhodnější a nejlepší – uvedeme příklady (umím dobře mluvit, umím být dobrý mim, umím se prosadit, umím si poradit v každé situaci), pak si žáci vyberou ty „jejich“ a převedou je ostatním, kteří je zhodnotí.

2. podle zájmů se vytvoří dyády (kluk a holka), které pak s mírou své vlastní invence předvedou předávání svých zájmů s využitím předešlých zkušeností (viz bod 1.).

Ostatní opět zhodnotí a vyberou tři nejlepší dyády, které je nejvíce oslovily.

Technika potvrdila, že sociální učení je nekonečný proces v každém věku a že je potřebné a důležité si jej neustále osvěžovat a posilovat je.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 12/12-2013

Konzultace

Konzultace akcentovala potřebu vytříbit u žáků stanoviska směřující k oblíbenosti školního prostředí nebo jeho neoblíbenosti.

Osnova práce se třídou

- Zmapování a prezentace příjemných a nepříjemných pocitů souvisejících se školní budovou
- Diference mezi tím co chci, co si můžu odepřít a bez čeho se neobejdu – dání slibu před ostatními

Obsah práce se třídou

Privítání, co bylo, jak bylo, jak se komu vedlo ve škole – hodnocení každý sám za sebe.

Technika: 1. Nakreslíme budovu školy, rozdělenou na dvě poloviny, do první se zapíše ti žáci, pro které je škola příjemná instituce, do druhé skupiny se zapíše žáci, pro které je škola institucí nepříjemnou, následuje diskuse pro a proti a přenos do své budoucí pracovní činnosti ve vazbě na profesi a na vztahové otázky k lidem (zde akcentace oblíbenosti a neoblíbenosti jednotlivých spolužáků).

2. v kruhu dáme veřejně třídně slib, bez čeho se ve škole dokážeme obejít a bez čeho nikoliv, výsledek budeme vyhodnocovat vzápětí, tedy věci, které jsou jednoznačně zjistitelné a uchopitelné (např. mobil, tablet, svačina...) a pak dlouhodobější, které můžeme pozorovat v průběhu cca 1 měsíce.

Technika diferencuje sympatie a antipatie k lidem a k věcem a zdůrazňuje to, co si můžeme, chceme nebo umíme odepřít, pokračování v podobných činnostech napříč vyučováním.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 19/12 - 2013

Konzultace

Konzultace akcentovala potřebu se před Vánočními svátky si trochu zhodnotit období od konce prázdnin do dnešních dní a nastavit si příznivé pozitivní schéma vztahů ve třídě, než doposud (ušli jsme již velký kus cesty...)

Osnova práce se třídou

Rozdílný pohled na čas Vánoc u dívek a kluků a přenosy z širšího rodinného prostředí...

Obsah práce se třídou

Privítání, co bylo, jak bylo, jak se komu vedlo ve škole – hodnocení každý sám za sebe.

Zadání: Představ si, že jsi Ježíšek a že budeš nadělovat nehmotné věci svým spolužákům ... tedy přání, představy a nenaplněné sny o třídě, můžeš si i hodně vymýšlet věci, které jsou mimo realitu, ale mohou mít pro jeho nositele význam.

Všichni se úkolu zhostili na výbornou a dokázali vcelku velmi dobře specifikovat, co jednotliví spolužáci potřebují, chtějí, čeho mají nadbytek nebo naopak nedostatek v nehmotných věcech ve třídě. Děti si předaly i malé dárky u vánočního stromu.

Technika diferencuje sympatie k lidem a k věcem a zdůrazňuje to, co kam jdeme a s jakými úmysly.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 9/1 - 2014

Konzultace

Konzultace navazovala na práci před Vánocemi a rozvíjí potřebu se zaměřit na posun a rozvoj vztahových otázek a svůj vlastní rozvoj ve třídě jako osobní cíl každého žáka.

Osnova práce se třídou

- Rozdílné pohledy na sebe rozvoj očima jiných žáků
- Reálné nastavení sebe sama v kontextu sociálních vztahů třídy

Obsah práce se třídou

Privítání, co bylo, jak bylo, jak se komu vedlo ve škole – hodnocení každý sám za sebe.

Technika: Na A4 každý žák napíše, co se mu od září do současnosti podařilo a co nikoliv a jakou pomoc a od koho by v příštím období, tedy do června potřeboval a očekával.

Úkol splnilo 70% žáků, někteří nebyli přítomni a někteří úkol nestihli splnit – ti, kteří úkol splnili již v průběhu hodiny, tak byli nervózní ze svých spolužáků, kteří si sami se sebou nevěděli rady – hotoví žáci polohlasně deklarovali to, co se jim v úkolu podle jejich názoru podařilo a nepodařilo splnit a zbývající měli v ruce vodítko ke konečnému řešení.

Třída zpočátku nevykazovala příliš velký kooperující potenciál, ale nakonec byla ochotná ke spolupráci – holky radily klukům a naopak.

Technika rozvíjí spolupráci, dovednost si říci pozitiva i negativa, ale vždy s potřebou si navzájem napříč třídou pomoci. Bude dokončena příště.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 16/1-2014, pokračování ze dne 9/1-2014

Konzultace

Pokračování konzultace navazuje na práci před Vánocemi a rozvíjí potřebu se zaměřit na posun a rozvoj vztahových otázek a svůj vlastní rozvoj ve třídě jako osobní cíl každého žáka.

Osnova práce se třídou

- Rozdílné pohledy na sebe rozvoj očima jiných žáků.
- Reálné nastavení sebe sama v kontextu sociálních vztahů třídy.

Obsah práce se třídou

Privítání, co bylo, jak bylo, jak se komu vedlo ve škole – hodnocení každý sám za sebe. Technika: Na A4 každý žák napíše, co se mu od září do současnosti podařilo a co nikoliv a jakou pomoc a od koho by v příštím období, tedy do června potřeboval a očekával. Doplněvalo ještě 30% žáků, kteří minule nebyli přítomni, nebo nestihli úkol splnit.

Všichni žáci tedy úkol splnili až dnes, jen pokud jde o negativní věci, tak moc sdílní nebyli, nicméně ostatní spolužáci jim velmi rádi pomohli (raději vidí chyby na druhých, než na sobě), nicméně pozitiva byla postavena na žulový podstavec a byla také náležitě okomentována.

Třída vykazovala velký kooperující potenciál a byla ochotná ke spolupráci a to i v rámci koedukačních mantinelů, což je v e třídě vyhraněně orientované na hokejisty a umělce značný úspěch.

Pozorování práce se třídou 5. Adne 22/1 – 2014, pokračování ze dne 16/1 – 2014

Konzultace

Pokračování konzultace s třídní učitelkou navazuje na práci před Vánocemi a rozvíjí potřebu se zaměřit na posun a rozvoj vztahových otázek a svůj vlastní rozvoj ve třídě jako osobní cíl každého žáka.

Osnova práce se třídou

- Rozdílné pohledy na sebe rozvoj očima jiných žáků
- Reálné nastavení sebe sama v kontextu sociálních vztahů třídy

Obsah práce se třídou

Privítání, co bylo, jak bylo, jak se komu vedlo ve škole – hodnocení každý sám za sebe.

Technika: Pokračování v programu ze dne 9/1 - 2014 a 16/1 -2014, dokončení vystoupení a prognóza sebe sama na druhém stupni ZŠ, co mi půjde a co ne a jaké budu mít chování v oblíbených a v neoblíbených předmětech.

Největší problémy žákům činilo posouzení sebe sama v kontextu vnímání sebe sama jinými spolužáky, prezentace u negativních věcí byla zpravidla verbálně utlumenější (u hokejistů hrdá), u děvčat přiměřená. Pozitivní reakce byly v podstatě srovnatelné u kluků a dívek.

Svou představu výkonového potenciálu v oblíbených a v neoblíbených předmětech mapovali vcelku rychle a docela jednoznačně, jsou si vědomi svých pozitivních a negativních výsledků.

Technika rozvíjí spolupráci, dovednost si říci pozitiva i negativa, ale vždy s potřebou si navzájem napříč třídou pomoci a ukázala vnímání svého výkonového potenciálu ve vazbě na chování.

Pozorování práce se třídou 5. A dne 30/1 – 2014

Konzultace

Příprava závěrečné pravidelné skupinové práce se třídou, další program v rámci projektu „Chci zůstat ve škole“ bude probíhat max. 1x měsíčně a to po dohodě s třídní učitelkou, vždy však jako burza nápadů k danému problému.

Osnova práce se třídou

Uzavření půlročního bloku.

Postřehy, návrhy připomínky.

Obsah práce se třídou

Technika: Zhodnocení dosavadní práce, co se nám podařilo, kam jsme došli, co můžeme ještě v budoucnu pro sebe a pro třídu udělat.

Zpětná vazba od žáků.

Vyplnění standardizovaného dotazníku MCI.

Doporučení na další práci se třídou

Další práce se třídou v rámci projektu „Chci zůstat ve škole“ může proběhnout 1 x měsíčně, za předpokladu, že si žáci skupinový program vyžádají a přijdou za školním psychologem s konkrétním problémem na společné vyřešení.

11 Závěrečné vyhodnocení akčního výzkumu standardizovaným dotazníkem MCI třetí fáze

Považuji za nutné tyto výstupy z pozorování ještě doplnit standardizovaným dotazníkovým šetřením a vybrala jsem si dotazník MCI (My Class Inventory)

Standardizovaný dotazník MCI má celkem 25 otázek rozložených do 5típroměnných; otázky jsou rozloženy nerovnoměrně tak, aby nebylo možné zkoumané proměnné snadno vysledovat.

11.1 Dotazník MCI Naše třída

Dotazník je určen pro žáky 3. – 6. tříd základní školy, a je zjednodušením rozsáhlejšího dotazníku LEJ (Learning Environment Inventory), který se používá pro žáky středních škol. Českou verzi dotazníku připravil J. Lašek (1988). Úplné znění dotazníku „Naše třída“, je uvedeno v příloze této práce.

Dotazník „Naše třída“ zkoumá:

Spokojenost ve třídě – zjišťuje se vztah žáků ke své třídě, míra spokojení, pohody. (otázky č. 1, 6, 11, 16, 21).

Třenice ve třídě – zjišťují se komplikace ve vztazích mezi žáky, míra napětí, sporů, rvaček (otázky č. 2, 7, 12, 17, 22).

Soutěživost ve třídě – zjišťují se konkurenční vztahy mezi žáky, míra snah po vyniknutí, prožívání školních neúspěchů (otázky č. 3, 8, 13, 18, 23)).

Obtížnost učení – zjišťuje se, jak žáci prožívají nároky školy na ně, kolik se jim zdá učení namáhavé (otázky č. 4, 9, 14, 19, 24).

Soudržnost třídy – zjišťují se přátelské a nepřátelské vztahy mezi žáky, míra pospolitosti dané třídy (otázky č. 5, 10, 15, 20, 25).

11.2 Zadávání dotazníku a vyhodnocení

Dotazník je určen pro žáky ve věku od 8 do 12 let. Každý žák odpovídá sám za sebe. Důležité je, jak svou třídu vidí, jak její klima prožívá, ne k jaké odpovědi byl ovlivněn spolužáky.

Před vyplňováním dotazníku jsem sdělila celé třídě pokyny pro vyplňování. Dotazník není anonymní a pochybnosti žáků proč dotazník vlastně vyplňují, by mohly výsledky zkreslit, proto jsem zadala tuto instrukci:

„Nejedná se o žádnou zkoušku, nejsou zde dobré nebo špatné odpovědi. Máte napsat, jaká je teď vaše třída, vaši spolužáci. Každou větu v dotazníku si pořádně přečtěte. Odpovídá se na ni buď ano, nebo ne. Pokud souhlasíte s tím, co je zde napsáno, zakroužkujete ano, pokud nesouhlasíte, zakroužkujete slovo ne. Když se spletete, nebo si odpověď rozmyslíte a chcete ji změnit, přeškrtněte křížkem tu odpověď, kterou chcete opravit a zakroužkujte to, co platí. Nic nepřeskakujte, odpovězte na každou otázku. Nezapomeňte nahoře vyplnit své jméno.“

Vyplňování dotazníku dětem trvalo 15 minut. Při sbírání dotazníku jsem zkontrolovala, zda se žáci nezapomněli podepsat.

Žákovské odpovědi ano-ne se převádějí na číselné hodnoty. Odpověď ano se hodnotí 3 body, odpověď ne 1 bodem. Pokud žák na určitou otázku neodpověděl vůbec, pokud zakroužkoval obě možnosti najednou anebo přeškrtl obě možnosti, hodnotila jsem jeho odpověď 2 body. Existuje zde výjimka u pěti vybraných otázek (č. 6, 9, 10, 16, 24). Zde se žákovské odpovědi skórují obráceně: ano je 1 bod, za odpověď ne jsou 3 body. Vynechané nebo špatně vyplněné odpovědi se v tomto případě skórují také 2 body.

Podle povahy jednotlivých proměnných, které charakterizují klima školní třídy, vypočtená hodnota signalizuje, zda je klima spíše příznivé nebo nepříznivé. Čím vyšší hodnoty vycházejí u proměnných typu spokojenost, soudržnost, tím lépe, čím vyšší hodnoty vycházejí u proměnných typu třenice, soutěživost, obtížnost, tím hůře.

V tabulce jsou uvedena pásma běžných hodnot jednotlivých charakteristik sociálního klimatu, tak jak je prezentují J. Lašek a J. Mareš (Průcha, 2002, s. 70).

Z uvedených hodnot v tabulce je patrný poměrně široký manipulační prostor hodnot jednotlivých proměnných, protože je samozřejmé, že existují poměrně velké rozdíly mezi konkrétními třídami, typy škol, věkem, lokalitami, pohlavím apod. Protože optimální normy třídního klimatu zatím neexistují, je nutno údaje získané dosavadními výzkumy používat alespoň jako orientaci pro srovnávání.

Orientační normy dotazníku Naše třída

	Aritmetický průměr	Pásmo běžných hodnot
Spokojenost	12,2	10,0-14,4
Třenice	9,97	6,9-13,1
Soutěživost	12,24	9,7- 14,8
Obtížnost učení	8, 67	6,2- 11,1
Soudržnost	9,63	6,4-12,9

Mým cílem bylo vyhodnotit sledované proměnné s ohledem na stanovené hypotézy diplomové práce. Vyhodnocení jsem prováděla podle třech skupin žáků ve třídě, odpovídajících stanoveným hypotézám, tedy skupina chlapců – hokejistů, skupina chlapců – hudebníků a skupina dívek – hudebníků. Údaje jsem pak vypočítala aritmetickým průměrem.

H1 Chlapci – hokejisté přenášejí své chování z hokejových tréninků do třídy a klima třídy je tímto chováním ovlivněno.

H2 Chlapci - hudebníci komunikují s chlapci - hokejisty méně.

H3 Děvčata jsou submisivnější a nemají potřebu s chlapci – hokejisty soupeřit, ale spolupracovat, s chlapci – hudebníky děvčata spolupracují.

H4 „Profesní skupiny ve třídě“ (hokejisté a hudebníci) se plně respektují ve svých odbornostech

H5 Skupinový program přispěje pozitivně k rozvoji vztahů ve třídě mezi chlapci - hokejisty a chlapci - hudebníky a mezi všemi chlapci a děvčaty; vztahy mezi děvčaty navzájem jsou stabilizované.

11.3 Výsledky výzkumu

H1 Chlapci – hokejisté přenášejí své chování z hokejových tréninků do třídy a klima třídy je tímto chováním ovlivněno.

Celkový počet chlapců – hokejistů je 16, všichni se testování zúčastnili a všechny testové otázky byly zodpovězeny.

<u>proměnná</u>	<u>celkem</u>	<u>průměr</u> <u>na žáka</u>
spokojenost	238	14
třenice	153	9
soutěživost	187	11
obtížnost	153	9
soudržnost	238	14
vzestup	stagnace	pokles

Chlapci – hokejisté se i v rámci skupin chovali aktivně a velmi často chtěli být nejlepší. Přenos tohoto výsledku do klimatu školní třídy se projevil spíše příznivě, což je u této profesní odbornosti velmi dobrý výsledek, doplníme-li jej ještě o postřehy z pozorování a osobnostními profily jednotlivých žáků sem zařazených, pak mohu konstatovat, že skupinový program splnil u nejproblémovější skupiny očekávání. Samozřejmě je nutné podotknout, že proměnné třenice a soutěživost se příliš neposunuly, nicméně u této skupiny jsem s tím počítala (vliv hokejových trenérů je značný).

H2 Chlapci - hudebníci komunikují s chlapci - hokejisty méně.

Hudebníci jsou dva, sedí v první lavici u dveří a jsou oddělení od první řady, kde sedí hokejisté (u katedry), ještě prostřední řadou.

<u>proměnná</u>	<u>celkem</u>	<u>průměr na žáka</u>
spokojenost	28	14
třenice	14	7
soutěživost	14	7
obtížnost	12	6
soudržnost	28	14
vzestup	stagnace	pokles

Tato malá skupina zaznamenala pozitivní posun v proměnných spokojenost a soudržnost; stagnaci v proměnné soutěživost a pokles v proměnné obtížnost a třenice. S chlapci – hokejisty nacházela tato skupina větší potřebu soudržnosti v činnostech, které byly vyloženě praktické, ale nekorespondovaly s profesním zájmem ani jedné z těchto skupin – např. kresba třídy nebo kresba činností v souvislosti se třídou. Přenos výsledku do třídního klimatu se projevil spíše příznivě; u této malé skupiny docházelo častěji ke kooperaci s „velkými skupinami“ a projevovala se potřeba patřit k nim podstatně více, než na začátku skupinového programu.

H3 Děvčata jsou submisivnější a nemají potřebu s chlapci – hokejisty soupeřit, ale spolupracovat, s chlapci – hudebníky děvčata spolupracují.

Celkový počet dívek v této skupině 8, všechny dívky jsou hudebnice a jejich místo je v prostřední a první řadě od dveří.

<u>proměnná</u>	<u>celkem</u>	<u>průměr na žáka</u>
spokojenost	112	14
třenice	64	8
soutěživost	48	6
obtížnost	56	7
soudržnost	112	14
vzestup	stagnace	pokles

Tato skupina spoluiniciovala dlouhodobější skupinový program se školním psychologem, kterého také kontaktovala a měla zájem o změnu. Jak je patrné z výše uvedené tabulky, jejich záměr se podařilo naplnit ku prospěchu všech. Proměnné spokojenost a soudržnost, pozitivní posun, jak k chlapcům - hokejistům, tak k chlapcům – hudebníkům šlo spíše o doladění vztahů a kooperace. Proměnné třenice a obtížnost jsou v poklesu, tedy ve smyslu menších hádek s chlapci – hokejisty a třídní klima napomohlo i ke snížení obtížností v učivu 5. třídy. Proměnná soutěživost je podle očekávání konstantní na velmi příznivé hodnotě.

H4 „Profesní skupiny ve třídě“ (hokejisté a hudebníci) se plně respektují ve svých odbornostech

Na 2 skupinových programech předváděly jednotlivé profesní skupiny to, co umí. Chlapci – hokejisté předvedli simulaci hokejových nájezdů, útok a obranu, chlapci – hudebníci předvedli hru na housle a na klavír a děvčata – hudebníci předvedla nejprve sborový zpěv za doprovodu elektronických kláves a pak samostatná vystoupení hry na nástroje. Ostatní skupiny plně respektovaly jejich vystoupení a velmi pozorně sledovaly nebo naslouchaly předvedeným výkonům. Závěr, který jsem vytvořila, je ten, že klima školní třídy lze zdokonalovat i přes (profesní) zájmy všech zúčastněných.

H5 Skupinový program přispěje pozitivně k rozvoji vztahů ve třídě mezi chlapci - hokejisty a chlapci - hudebníky a mezi všemi chlapci a děvčaty; vztahy mezi děvčaty navzájem jsou stabilizované.

Celkový počet žáků ve třídě je 26, absence na skupinových programech byla obvyklá jako v běžném vyučování (nemoc, reprezentace školy, rodinné důvody)

<u>proměnná</u>	<u>celkem</u>	<u>průměr</u> <u>na žáka</u>
spokojenost	378	14
třenice	231	9
soutěživost	261	8
obtížnost	221	8
soudržnost	378	14
vzestup	stagnace	pokles

Mohu konstatovat, že v proměnných spokojenost a soudržnost došlo k výraznějšímu posunu, tedy klima třídy je **spíše příznivé**. Kategorie proměnné třenice a soutěživost jsou pod vlivem velké skupiny chlapců – hokejistů, jsou jejich přirozenou reakcí na vznikající situace ve třídě, nicméně jsem přesvědčena, že tyto proměnné jsou s ohledem na tradici těchto tříd na 4. ZŠ Kolín těsně, ale **spíše příznivé**. Proměnná obtížnost mě potěšila, protože potvrdila, že skupinový program napomohl i k efektivnějšímu zvládnutí učiva v 5. třídě, tedy je možné jej hodnotit **spíše příznivě**.

12 Doporučení pro 5. A – jako model smíšené třídy hokejistů a hudebníků

- ✓ pokračování v občasném skupinovém programu jednou měsíčně jako tzv. kontrolní program pod vedení školního psychologa a třídního učitele,
- ✓ výchovné potíže doporučuji řešit individuálně se školním psychologem a za spolupráce s rodiči žáka a třídního učitele,
- ✓ uvítala bych účast školního psychologa na akcích v rámci vyučování, ale i mimo něj, např. sportovní zápasy, umělecká vystoupení, exkurze, pobyty v přírodě a školní výlety,
- ✓ občas by byla vhodná účast školního psychologa i na třídních schůzkách 5. A
- ✓ možné výukové potíže žáků řešit formou individuálních konzultací se speciálním pedagogem (4. ZŠ jich má k dispozici několik).

13 Rozhovor s expertem

Po ukončení pravidelného setkávání a cíleného programu jsem požádala PhDr. Pavla Čapku o rozhovor a položila mu tyto otázky.

Otázka: Jaká je hlavní idea skupinového programu, který jste realizoval v 5. A na 4. ZŠ Kolín?

Odpověď: Hlavní idea skupinového programu má podpořit rozvoj a zdokonalení kvality klimatu ve třídě a to udržitelnou změnou v chování žáků. Základní poznatek vychází z popisu pracovní činnosti školního psychologa, tedy z práce se školními skupinami s cílem podpořit jejich rozvoj a sociální dovednosti, aby jim napomohly se lépe orientovat ve školním i mimoškolním prostředí.

Otázka: Jaké jsou Vaše zkušenosti po skončení skupinového programu?

Odpověď: Jsem potěšen tím, že jsem se mohl právě v 5. A na 4. ZŠ Kolín tento program realizovat. Mé zkušenost, které jsem zde získal, jsou veskrze pozitivní možná právě díky složení třídy z hokejistů a hudebníků. Tato zdánlivě nesourodá skupina si sama nakonec našla v průběhu skupinového programu cestu jak vzájemně spolupracovat a přispívat svým dílem k rozvoji a kvalitě třídního klimatu. Snad se mi podařilo k tomu alespoň malým dílem přispět.

Otázka: Myslíte si, že by bylo možné takto „postavený skupinový program“ realizovat i na jiné škole?

Odpověď: Určitě ano, i když je nutné modifikovat program podle „profesní a zájmové zaměřenosti dětí“, nicméně obecné principy jsou platné vždy – děti chtějí komunikovat, kooperovat, soutěžit a být pozitivně motivovány. Skupinové programy přinášejí škole přidanou hodnotu v podobě zdravějšího klimatu ve třídě a napomáhají rozvoji osobnosti dětí na konci 1. stupně základní školy.

14 Doplnující výzkum

Pro potvrzení domněnky, že v nově vzniklých třídách může panovat menší soudržnost a spolupráce žáků, zadala jsem tedy shodný dotazník MCI dalším, stejným způsobem vzniklým třídám ve škole, tedy žákům čtvrtých ročníků. Následně jsem požádala jejich třídní učitelky o odpověď na otázku- Jaké učitelské strategie se snaží využívat při tvorbě kvalitního klimatu ve své třídě.

14.1 Výsledky dotazníku MCI třída 4. A

třída hokejová a výtvarná

	Celá třída	dívky	chlapci
spokojenost	10	11	9
třenice	13	11	15
soutěživost	11	9	12
obtížnost učení	9	9	9
soudržnost třídy	8	8	8

14.2 Výsledky dotazníku MCI třída 4. B

třída hudební a všeobecná

	Celá třída	dívky	chlapci
spokojenost	13	15	12
třenice	8	8,5	9
soutěživost	12	11	12
obtížnost učení	8	9	8
soudržnost třídy	10	9	10

14.3 Vyhodnocení doplňujícího výzkumu

Dotazníkové šetření v obou třídách potvrdilo, že žáci nově vzniklých tříd necítí soudržnost celého kolektivu, preferují spíše menší skupiny, zejména podle svého profesního a zájmového zaměření.

4. A - Třída vykazuje nižší míru spokojenosti, žáci ve třídě nejsou spokojeni, čímž je vysvětlitelná i vysoká míra třenic a soutěživosti. Školní práce se žákům nezdá náročná.

4. B - Žáci jsou ve třídě spokojeni, třenice se objevují spíše zřídka, ale i přes jejich nízký počet se tato třída necítí být soudržná. Žáci nepovažují školní práci za namáhavou a náročnou.

Z tohoto šetření také vyplývá, že ve třídách s hokejovým zaměřením je soudržnost a nespokojenost větší. Na této situaci se významně podílí i další faktory, především vliv a osobnost trenéra. Neopomenutelné jsou i ambice rodičů.

15 Rozhovor s učiteli těžě školy

V rámci doplňujících metod jsem svým kolegyním položila následující otázku:

Jaké učitelské strategie využíváte při tvorbě kvalitního klimatu ve své třídě?

Ze získaných odpovědí jsem vyvodila závěry, které mohou být považovány za doporučení pro práci při tvorbě příznivého třídního klimatu i nově vzniklých tříd.

Kolegyně zmiňovaly především efektivní výuku. Maximálně se osvědčily adaptační kurzy, velmi důležité jsou pravidelné komunitní kruhy, v nich jsou společně řešeny aktuální problémy. Nezbytná jsou smysluplná a žákům srozumitelná pravidla chování, na jejichž tvorbě žáci participují. Dalšími zmiňovanými strategiemi byly partnerská komunikace a systematická spolupráce s rodiči. Pozitivně hodnocená žáky i rodiči je účast pedagoga na hudebních koncertech, výstavách a hokejových utkáních /dle specializace třídy/. Neopomenutelné je společné zapojení pedagoga a žáků ve volnočasových aktivitách, projektech a soutěžích.

16 Závěr

Ve své diplomové práci pod názvem Klima třídy jsem se pokusila zmapovat teoretické základy zkoumaného problému. Z dostupné české a zahraniční literatury jsem vybrala tituly, které mne nejvíce oslovovaly svou precizností, přehledností a potřebou stanovit vizi zkoumaného problému v širších souvislostech.

Empirickou část své diplomové práce jsem započala již v květnu v roce 2013, kdy jsem nechala žákům vyplnit (nestandardizovaný) dotazník mapující klima jejich třídy a současně na část otázek odpovídali rodiče a učitelé, kteří v této třídě vyučovali. Jeho výsledky, zejména pak informace od dětí, sloužily jako základní informační kanál pro vstup do skupinové práce, kde jsem fungovala jako pozorovatel. Skupinový program vedl PhDr. Pavel Čapka, školní psycholog v rámci projektu „Chci zůstat ve škole“.

Po skončení programu žáci vyplnili standardizovaný dotazník MCI (autor Lašek).

Cíle práce, které jsem dále rozpracovala do 5 hypotéz (jak uvádím v předchozí kapitole), byly naplněny a jsou podpořeny klíčovými faktory, které umožňují kvalitní a udržitelné školní klima. Ty korespondují s proměnnými ve standardizovaném dotazníku MCI (autor J. Lašek).

Výsledky výzkumu jsem doplnila rozhovorem s expertem a učiteli jiných nově vzniklých tříd. I v těchto třídách jsem zadala shodný dotazník MCI. Na základě získaných poznatků jsem stanovila doporučení pro práci s nově vytvořeným kolektivem. Dle mého názoru by bylo vhodné, aby na 4. ZŠ Kolín působil i po skončení projektu „Chci zůstat ve škole“ zkušený školní psycholog, neboť spolupráce s ním se v případě třídy 5. A velmi osvědčila.

RESUMÉ

Diplomová práce se zabývá problematikou třídního klimatu.

Teoretická část obsahuje základní informace o klimatu třídy a osobnosti učitele, charakteristiku základních pojmů, informace o strategiích vedení třídy. Popisuje způsoby výzkumu klimatu, pedagogické kompetence učitele, jeho postoje k žákům, popisuje školní třídu a vztahy v ní, v závislosti na vývojové podmíněnosti sociálních vztahů.

V praktické části jsou uvedeny záznamy pozorování systematického programu, vedeného školním psychologem, výsledky dotazníkového výzkumu, ve kterém žáci hodnotili klima svých tříd. Kvalita klimatu jedné ze sledovaných tříd je poté porovnávána s dalšími stejně vzniklými třídami. Jako doplňující výzkum jsou zaznamenány rozhovory se školním psychologem a učitelkami sledovaných tříd.

RESUME

The diploma thesis deals with the issue of school climate.

The theoretical part of the thesis contains basic information about the class climate and the teacher's personality, characteristics of basic terms and strategies of class guidance information. It describes the ways of climate survey, educational competences of the teacher, his/her attitude towards the pupils. It depicts school classroom and its relationships dependent on the development compliance of social relationships.

The practical part includes records of the systematical program observations that were led by a school psychologist, results of the questionnaire survey in which the pupils rated the climate of their classes. The climate quality of one of the observed classes is compared to other classes that were created in the same way. As an additional survey, interviews with the school psychologist and the teachers from the observed classes are included.

Seznam odborné literatury

1. CANGELOSI, J. S.: *Strategie řízení školní třídy*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-014-6.
2. ČÁP, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-26627-4.
3. ČÁP, J., MAREŠ, J.: *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-463-X.
4. ČAPEK, R. *Třídní klima*. Praha, Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2742-4.
5. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-626-8.
6. GRECMANOVÁ, H. *Klima současné školy*. Sborník příspěvků z 11. konference ČPdS. Brno, Konvoj. ISBN 80-7203-064-5.
7. HELUS, Z. *Pojetí žáka a perspektivy osobnosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.
8. HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
9. HRABAL, V. *Pedagogicko-psychologická diagnostika žáka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. ISBN 80-04-22149-1
10. HRABAL, V. *Sociální psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0436-1
11. KALHOUST, Z.; OBST, O. A KOL. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 978-80-7367-571-4.
12. KYRIACOU, CH.: *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-022-7.
13. LAŠEK, J. *Sociálně psychologické klima školních tříd a školy*. Hradec Králové: Gaudeamus 2001. ISBN 80-7041-088-4.

14. MAREŠ, J.; KŘIVOHLAVÝ, J. *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1070-3.
15. MICHLOVÁ, M. *Chci zůstat ve škole*. 2013 [cit. 2014-02-09]. Dostupné z: <http://www.chcizustatveskole.cz/>
16. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6
17. PETTY, G.: *Moderní vyučování*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-070-7.
18. PROKOP, J.: *Škola jako sociální útvar*. Praha: Univerzita Karlova, 1996. ISBN 80-86039-01-3.
19. PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-170-3.
20. PRŮCHA, J. *Učitel-současné poznatky o profesi*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-621-7
21. PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-6-47-6
- 22.. ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6
23. ŘÍČAN, P. KREJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-512-2
24. SPILKOVÁ, V. *Tvorba kvalitního klimatu*. Sborník příspěvků z 11. konference ČPdS. Brno: Konvoj, 2003. ISBN 80-7203-064-5.
25. VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0181-8.
26. VALÍŠOVÁ, A. KASÍKOVÁ, H.: *Pedagogika pro učitele*. Praha, Grada publishing, a.s., 2010. 978-80-247-3357-9
27. VYKOPALOVÁ, H. *Sociální klima školní třídy a možnosti jeho ovlivňování*. Olomouc: Rektorát UP Palackého v Olomouci, 1992. ISBN 80-900704-9-3.

Přílohy

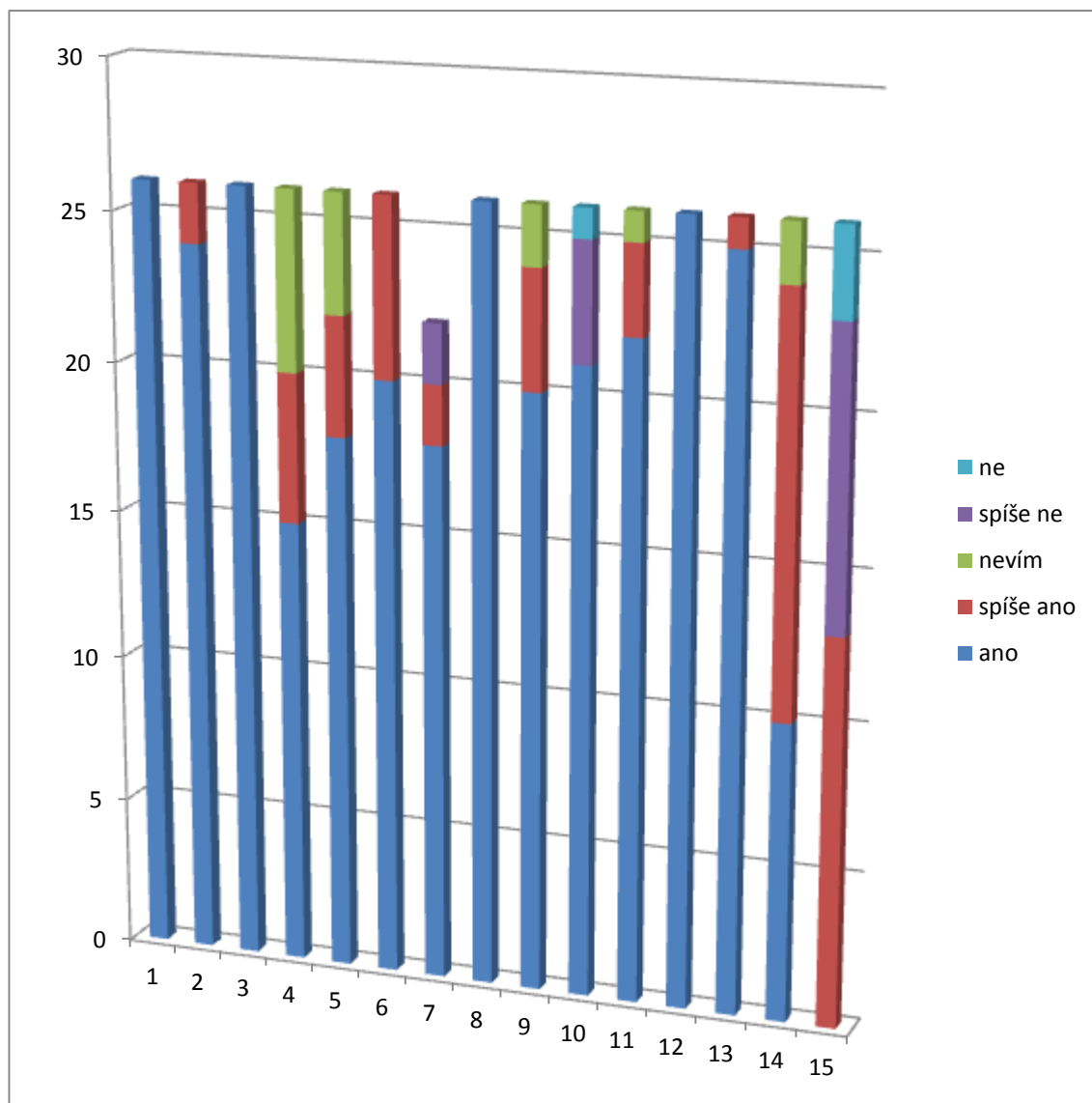
Dotazník pro rodiče:

škála pro odpovědi

ano   spíše ano   nevím   spíše ne   ne

1. Jste spokojeni s prostředím učebny Vašeho dítěte?
2. Máte dostatek informací o činnosti třídy?
3. Máte dostatek informací o chování a prospěchu Vašeho dítěte?
4. Je klima třídy podle Vás pozitivní?
5. Zvyšuje se podle Vás celková úroveň školy?
6. Můžete konzultovat se zaměstnanci školy záležitosti Vašeho dítěte?
7. Máte dobrý pocit z jednání s pracovníky školy?
8. Důvěřuje Vaše dítě svému učiteli?
9. Úroveň výuky dává dětem základy pro další vzdělávání.
10. Jsou požadavky kladené na Vaše dítě úměrné jeho schopnostem?
11. Upřednostňujete slovní hodnocení před klasickým známkováním?
12. Nabídka mimoškolní činnosti je podle mého názoru dostatečná.
13. Jste spokojeni s nabídkou ostatních aktivit školy
/ kroužky, besídky, akademie, divadlo, škola v přírodě apod./
14. Mají spolužáci kladný vliv na Vaše dítě?
15. Znepokojuje Vás chování některých žáků třídy k Vašemu dítěti?

Graf odpovědí dotazníku pro rodiče

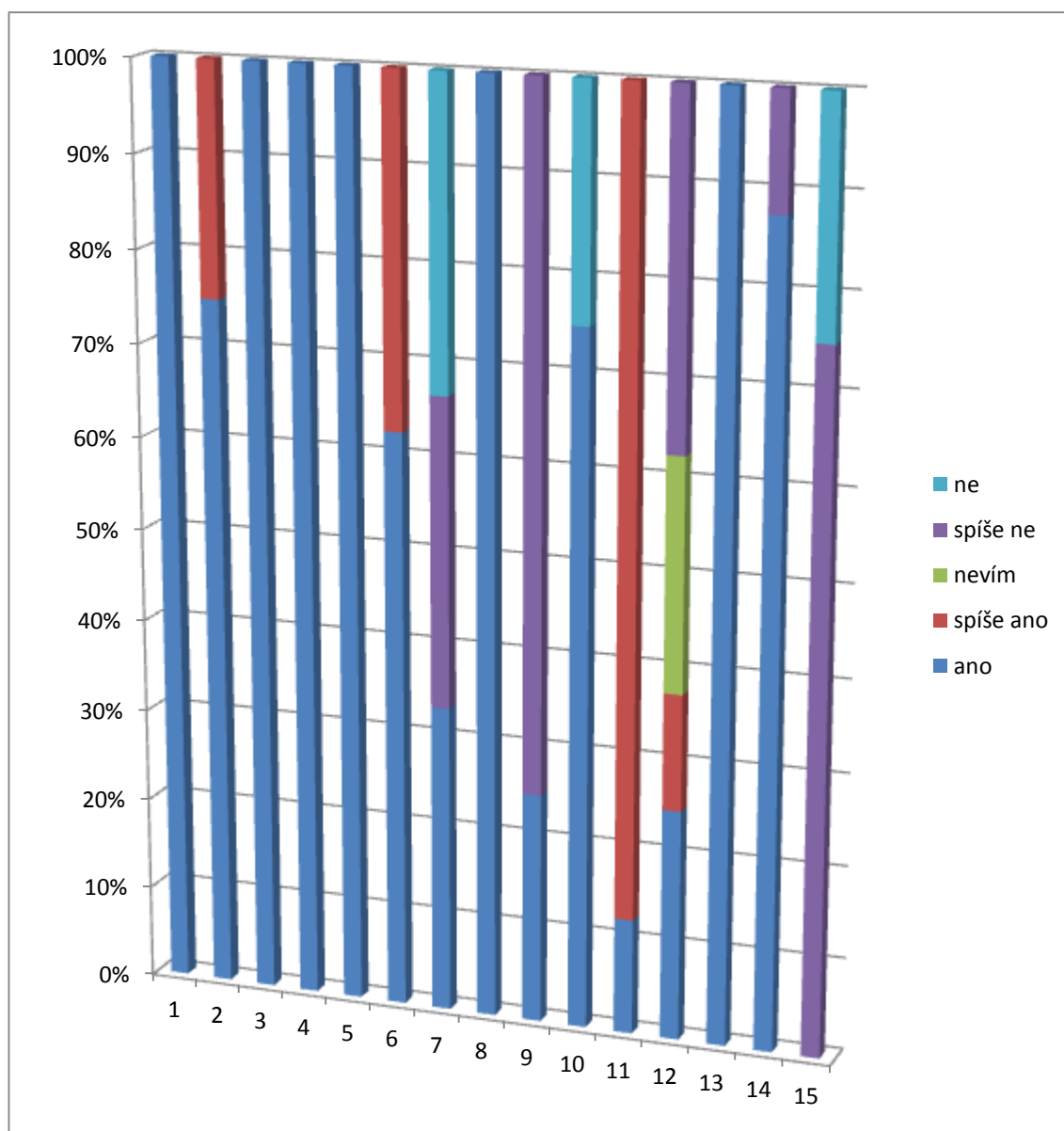
Dotazník pro učitele, kteří v dané třídě učí

Škála odpovědí

ano   spíše ano   nevím   spíše ne   ne

1. Činnost se žáky je pro mě zajímavá.
2. Využívám různé metody práce.
3. Žáci jsou seznámeni s kriterii hodnocení.
4. Ověřuji si, zda žáci chápou probírané učivo.
5. Motivuji žáky k učení a celoživotnímu vzdělávání.
6. Žáci mě respektují.
7. Žáci se mi svěřují se svými problémy a zážitky.
8. Cítím odpovědnost za to, co se žáci naučí.
9. Mám vytvořené materiální podmínky pro výuku.
10. Formy komunikace s rodiči mi vyhovují.
11. Dostávám včas informace, které potřebuji.
12. Moje práce je vedením školy spravedlivě ohodnocena.
13. Ztotožňuji se strategickými cíli školy.
14. Vedení školy mi umožňuje účast na DVPP.
15. Při činnostech v hodinách žáci spolupracují.

Graf odpovědí dotazníku pro učitele

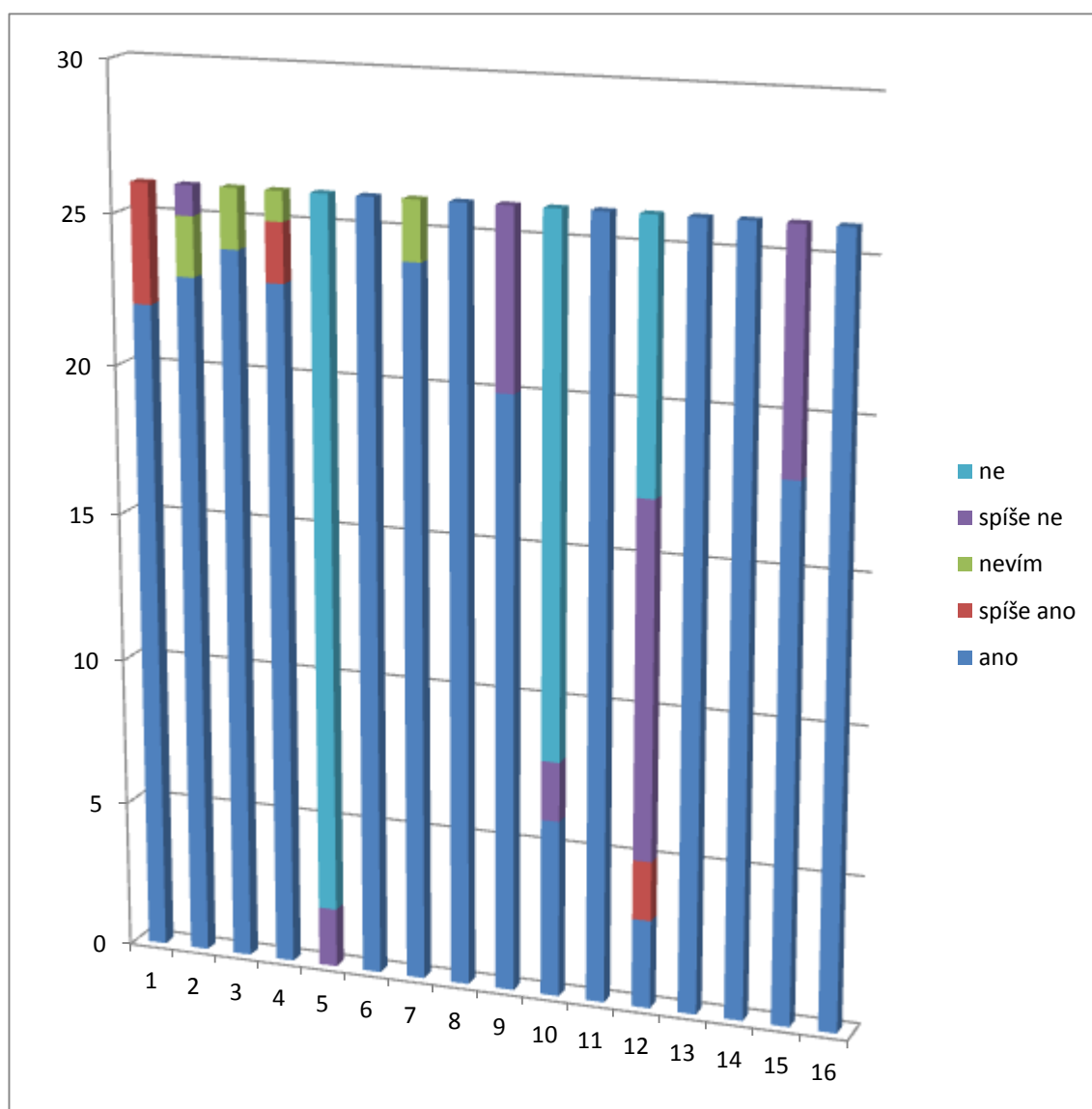
Dotazník pro žáky

Škála odpovědí

ano   spíše ano   nevím   spíše ne   ne

1. Jsem ve své třídě rád/a
2. Učitelé mi pomáhají
3. Vyučování mě baví /je zajímavé/.
4. Nebojím se zeptat, když něco nevím.
5. Při vyučování se nudím
6. Jsem pochválen/a, když se mi něco povede
7. Mohu říct vlastní názor.
8. Paní učitelka je spravedlivá.
9. Ve třídě mám kamarády.
10. Ve třídě je někdo, koho se bojím.
11. Třídní učitelka se nás snaží poznat hlouběji než ostatní vyučující.
12. Vím o někom, kdo ve třídě ubližuje jiným dětem.
13. O přestávce si mohu hrát a odpočívat.
14. Líbí se mi prostředí mé třídy.
15. Se spolužáky si pomáháme.
16. Naší třídě byla jasně řečena pravidla, která se mají dodržovat

Graf odpovědí dotazníku pro žáky

Dotazník NAŠE TŘÍDA MCI (autor J.Lašek)

1. V naší třídě baví děti práce ve škole
2. V naší třídě se děti mezi sebou pořád perou
3. V naší třídě děti mezi sebe často soutěží, aby se dověděly, kdo je nejlepší
4. V naší třídě je učení těžké, máma moc práce
5. V naší třídě je každý mým kamarádem
6. Některé děti nejsou v naší třídě šťastné
7. Některé děti v naší třídě jsou lakomé
8. Mnoho dětí z naší třídy si přeje, aby jejich práce byla lepší, než práce spolužáků
9. Mnoho dětí z naší třídy dokáže udělat svou školní práci bez cizí pomoci
10. Některé děti z naší třídy nejsou mými kamarády
11. Děti z naší třídy mají svou třídu rády
12. Mnoho dětí z naší třídy dělá svým spolužákům naschvály
13. Některým dětem ze třídy je nepříjemné, když nemají tak dobré výsledky jako jiní
14. V naší třídě umí pracovat jen bystré děti
15. Všechny děti z naší třídy jsou mí důvěrní přátelé
16. Některým dětem se v naší třídě nelíbí
17. Určité děti z naší třídy vždycky chtějí, aby bylo po jejich, aby se ostatní děti přizpůsobily
18. Některé děti z naší třídy se vždy snaží udělat svou práci lépe než ostatní
19. Práce ve škole je namáhavá
20. Všechny děti z naší třídy se mezi sebou dobře snášejí
21. V naší třídě je legrace
22. Děti z naší třídy se mezi sebou hodně hádají
23. Několik dětí z naší třídy chce být pořád nejlepší
24. Většina dětí v naší třídě ví, jak má dělat svou práci, umí se učit
25. Děti z naší třídy se mají mezi sebou rády jako přátelé